

УДК 738.8 (477) "18/19"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.1258>

ЗБІРКА ПИСАНОК МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ТА ХУДОЖНЬОГО ПРОМИСЛУ: ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРУ

Галина ІВАШКІВ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2359-6735>

докторка мистецтвознавства,

провідна наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ народного мистецтва,

відділ Музею етнографії та художнього промислу,

проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,

e-mail: halynaivashkiv@ukr.net

Тема дослідження — збірки писанок Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (далі — МЕХП) є актуальною, оскільки досі не була предметом спеціального наукового розгляду. Відтак, метою статті є мистецтвознавчий аналіз особливостей декору писанок із фонду МЕХП. Об'єкт дослідження — писанки з різних регіонів України, предмет — діяльність писанкарів та мистецькі особливості їхніх виробів. Методологічною основою статті є принцип системності, історизму та компаративності через застосування культурно-історичного та порівняльно-типологічного методів.

Проаналізовано декор пам'яток кінця ХІХ — першої третини ХХ ст. з багатьох історико-етнографічних регіонів, зокрема Опілля, Поділля, Середньої Наддніпрянщини, Волині, Полісся, Гуцульщини, Покуття, Бойківщини, Буковини, Надсяння, Підляшшя, Лемківщини і Холмщини. Серед видів мальованих великодніх яєць виокремлюємо передусім створені за допомогою воску та писальця. В оздобленні таких писанок вирізняємо провідні геометричні (солярні знаки, крапки, кривульки, трикутники, ромби, безконечники, клинці, хрести), рослинні (листок, квітка, гілка, вазон), зооморфні (зображення тварин, риб, птахів) та антропоморфні образи. На деяких писанках є авторські підписи, написи з великоднім привітанням, фрагменти текстів молитви тощо. Джерельною базою дослідження є пам'ятки, які зберігаються у фонді МЕХП, Інвентарні книги музею, наукові та науково-популярні видання, альбоми, архівні матеріали.

Ключові слова: писанка, писанкарі, фондова збірка, Інвентарні книги, поділ писанки на поля, фарби, декоративні особливості.

Halyna IVASHKIV

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2359-6735>

Doctor of Sciences in Art Criticism, Senior Scholar,

at the Ethnology Institute

at the Academy of Sciences of Ukraine,

Folk Art Department,

at the Museum of Ethnography, Arts and Crafts

15, Svoboda Ave., 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: halynaivashkiv@ukr.net

THE COLLECTION OF PYSANKY (EASTER EGGS) AT THE MUSEUM OF ETHNOGRAPHY AND CRAFTS: SPECIFICITY OF DÉCOR

The research into a collection of Easter eggs at the Museum of Ethnography and Crafts at the Ethnology Institute of the Academy of Sciences of Ukraine (MEC) proves to be *topical*, since it has never been examined before.

Therefore, the article *aims* to perform an art critical analysis of peculiarities of Easter egg décor at MEC.

The object of this research involves pysanky from various regions in Ukraine, and *the subject* is the activity of Easter egg makers as well as artistic specificity of their works. Methodologically, the article is based on the principle of systematicity, historicism and comparativity through the use of cultural and historical as well as comparative and typological methods.

The given article analyzes décor of the pysanky dating back to the late 19th — first half of the 20th cc. from many historical and ethnographical regions: Opillia, Podillia, Middle Naddniproshchyna, Volyn, Polissia, Hutsulshchyna, Pokuttia, Boikivshchyna, Bukovyna, Nadsiania, Pidliashshia, Lemkivshchyna and Kholmshchyna. Types of painted Easter eggs include those created with wax and a special stylus. The décor of such eggs represents major geometrical motifs (e.g. solar signs, dots, twisted lines, triangles, rhombuses, signs of infinity and crosses), vegetative motifs (a leaf, a flower, a branch and a flowerpot), as well zoomorphic ones (depicting animals, fish and birds). Some Easter eggs have their author's signature or inscriptions with Easter greetings, fragments of prayers etc.

A small number of Easter eggs dates back to the late 19th c. — the item from Ostriv (Podillia region) is the oldest one (1882). This egg is decorated with the motif of «a windmill». A pysanka with crosses from Hutsulshchyna, namely Moskalivka has 1890 inscribed on it, whereas the Easter egg from Slobidka (Podillia) has the inscription «Christ has risen. 1891» alongside with «chain» motifs. The 1894 Easter eggs from Volyn are characterized by two fields and relatively big images of birds and animals. A group of eggs dating back to the early 20th c. till the 1930 s proves to be the most numerous one. Vegetative motifs (namely «viburnum leaves», branches and roses) prevail in the décor of Easter eggs from Volyn (1907).

A pysanka from Hermakivka (Podillia) refers to 1930. Inventory books have information about some items of 1939. The research is based on numerous *sources*, in particular the Easter eggs that are kept at MEC, the Museum's inventory books, scientific and popular books, albums and archive materials.

Keywords: pysanka (Easter egg), Easter egg makers, a collection in the fund, inventory books, the division of a pysanka into fields, paints, decorative specificity.

Вступ. В умовах важкої кровопролитної війни з нашим споконвічним ворогом — росією — ми все частіше звертаємося до своїх основ — національних символів. Ми по-новому святкуємо, пам'ятаючи про полеглих воїнів на передовій, душевно важко виконуємо державний гімн, по-іншому сприймаємо національну культуру, але водночас підтримуємо й допомагаємо один одному, радімо, радіємо, сумуємо... і знову живемо.

Унікальним явищем нашої культури, справжнім національним символом була і залишається писанка, історія появи якої сягає прадавніх часів. У контексті виконання проекту «Українська писанка в європейському культурному просторі» за підтримки Українського культурного фонду об'єктом цього дослідження є найбільш колоритна частина фонду писанки (250 пам'яток) Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.

Задовго до християнства яйце набуло символічного, а згодом і культового значення у давніх народів, адже було символом сонця, світла і тепла, джерелом життя. Яйця дарували один одному на Новий рік, навіть закопували у місцях, де мали будувати місто — зберігся переказ про те, що замок у місті Неаполь побудований на яйцях¹. Яйце шанували народи Індії, Єгипту (поставало в образах бога Кнефа і Пта), країни античного світу (Греція, Рим) тощо.

Міфологічні легенди про створення світу, в яких важлива роль відводилася яйцю, були поширені серед слов'янських народів. Пантелеймон Куліш опублікував українську казку про перші віки створення світу — миша і горобець ділилися просом і затіяли бійку. Тоді зібралися всі звірі проти птахів; однак птахи перемогли звірів. Людина тоді допомогла птахам — за це вона отримала золоте яєчко, в якому втілювалося «царствечко» [1, с. 32]. В гуцульських легендах писанку наділяли чарівною силою, що може стримувати злі сили — поки «писанчари пишуть пи-

санки» страшний змії Гаргон чи Пекун-щезба, які були приковані до скелі, не могли погрожувати людям [2, с. 127].

В часи християнства побутування писанок пов'язане з підготовкою та святкуванням Великодня. Про це складено чимало легенд. Гуцули і бойки писали і донині пишуть писанки «на пам'ятку, що Ісус Христос воскрес», часто згадують легенду про те, як Мати Божа, написавши багато писанок золотою кисткою («кесткою»), пішла до Пилата просити, щоб не мучив її Сина і видав їй Його тіло. Саме тоді й сталося чудо — після звістки, що Ісус Христос воскрес, білі яйця перетворилися на червоні крашанки [3, с. 228; 4, с. 20]. В кінці XIX ст. у Бережанському (Вибудів) та Долинському (Демня, Кальна, Лолін, Максимівка, Новошин, Паціків, Розточки тощо) повітах² була поширена легенда, що коли Ісус Христос молився на Оливній Горі, Мати Божа впала на землю перед Пилатом — писанки червоної і чорної барв «розсипалися по світу» [5, с. 217]. В іншій легенді: йшлося про те, що з ран Ісуса полилася кров, а з кожної крапинки постала крашанка — червона писанка.

У Подільській губернії Степан Руданський зафіксував оповідання про походження великодніх яєць: убогий чоловік ішов до міста продавати яйця, але зустрів Ісуса Христа, якого вели, щоб розпіяти — селянин допоміг йому нести хреста. Коли знову повернувся до кошика, то побачив, що яйця стали крашанками і писанками [6, с. 145—146].

Українську писанку вважають своєрідним мірилом чи справжнім еталоном краси. Тут згадаймо слова нашого Кобзаря з поеми «Княжна», який, змальовуючи чарівні українські місця, на засланні писав: «Село на нашій Україні — Неначе писанка, село» [7, с. 25]. Надзвичайну вроду українських дівчат також часто порівнювали з писанкою: «Така гарна, немов писанка». Відомим є повір'я про те, що дівчина, яка вмивалася на Великдень водою, в яку клали писанки, буде красунею весь рік. Писанку називали «домашнім талісманом» (Микола Сумцов) чи апотропейоном (Вадим Щербаківський), «талісманом» або «знаменем, який творить зміст двох релігійних світоглядів» (Дем'ян Горняткевич). В українській пи-

¹ Середньовічний замок Кастель-дель-Ово на території півострова Мегарида в Неаполітанській затоці в Італії ще називають «Замок яйця» або «Ячний замок». Раніше це був маленький острів, проте згодом його з'єднали з Неаполем. Назва замку пов'язана з легендою про римського поета Вергілія, який помістив магічне яйце в основу укріплення.

² У статті подаємо інформацію про походження писанок за тодішнім територіальним поділом на повіті та губернії. У каталозі проекту вказано й сучасний поділ.

санці втілена віра наших предків у кращу долю свого народу, оспівана його історія, велич і краса.

Метою нашої статті є мистецтвознавчий аналіз особливостей декору писанок із фонду МЕХП. Методологічною основою дослідження є принцип системності, історизму та компаративності через застосування культурно-історичного та порівняльно-типологічного методів.

Основна частина. Десь у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. відбулася своєрідна трансформація писанки від символу до предмета колекціонування. Перші збережені писанки були керамічними, про що свідчать численні археологічні матеріали. Ще у 1880-х рр. ці пам'ятки археологи виявили у Кривушанській могилі (за місцем виготовлення писанки називали її київськими). 1908 р. український археолог Вікентій Хвойка подібні писанки знайшов на Полтавщині. В. Богусевич у 1958 р. на Сумщині (біля давньоруського міста Вир), а згодом О. Сухобоков у 1973 р. (біля давньоруського комплексу Ницаха) розкопали чотири писанки³. 23 керамічні писанки виявлено на Черкащині — з чорним, сірим і червоно-жовтим тлом та «фляндрівкою» здебільшого жовтого кольору [8, с. 3]. По декілька глиняних писанок зберігаються в музеях Києва та Львова (з Крилоса)⁴. В середині ХІ ст. писанки київського типу активно експортували за межі Русі, відтак польські археологи виявили їх між течіями рік Вісли й Одри, але також називали їх київськими [9, с. 7]. Цікаво, що ці писанки мають світле тло і розпис чорного кольору⁵.

Відомий український мистецтвознавець Михайло Станкевич висловив гіпотезу, що глиняні писанки у цей час «правили за своєрідну ритуальну модель справжніх писанок» [10, с. 218]. Цікаво, що скрупульозний дослідник бойківських писанок Михайло Скорик керамічними писанками вважав «хихички» — глиняні порожнисті кулі з камінцями-«душею» всередині, які виготовляли у Старій Солі [4, с. 25].

Нема достовірних даних про появу справжніх писанок у слов'янських народів, зокрема про те, чи були вони до прийняття християнства. Деяку інфор-

мацію про крашанки і писанки дають спостереження та записи чужоземних мандрівників пізнішого часу. 1650 р. у своїй праці «Опис України» французький інженер Г. Л. де Боплан, який прожив в Україні майже 17 років (1630—1647), докладно описав Великодню ранкову Службу, коли єпископові дарували яйця, пофарбовані у червоний або жовтий колір, промовляючи «Христос Воскрес», а він при цьому охоче цілувався з дівчатами і відвертався від старих жінок. Відтак, єпископ за дві години міг зібрати п'ять або шість тисяч яєць [11, с. 81]. Боплан зазначив, таке робили київський митрополит Петро Могила та інші священники.

Боплан описав також звичай обливання водою на другий (хлопці обливають дівчат) і на третій (дівчата роблять подібне з глеком води) дні Великодніх свят [11, с. 81], проте у ХІХ ст. дівчата, щоб уникнути обливання, клали у відра хлопців своєрідний відкуп — крашанки.

Як уже зазначалося, з ХІХ ст. народні писанки стали об'єктом колекціонування — відтак, численні зразки пам'яток із різних регіонів України дали змогу ученим започаткувати наукове вивчення писанки, зокрема історію виникнення, особливості технік, декору та кольорів тощо. Писанки і писанкарство є досить популярною темою наукових досліджень, а тому їхній докладний огляд зайняв би чимало місця. Відтак, акцентуємо на найбільш значущих працях, потрібних для розкриття поставлених у статті завдань.

Як стверджував Микола Сумцов, наукове вивчення писанок в Європі почалося з кінця ХVІІ ст. — в одному з видань 1682 р. йшлося про їхнє давньогрецьке походження [12, с. 181]. Учені кінця ХІХ ст. спостерігали фактично останній етап писанкарства, яке існувало в Україні з дуже давніх часів. Одним із перших на важливе значення українських писанкових візерунків звернув увагу Федір (Хведір) Вовк, виступаючи 1874 р. на Третньому археологічному з'їзді в Києві [13, с. 318]. Через два роки про писанки написала Ольга П. Косачева (Косач) в альбомі «Український народний орнамент» — вона подала 1 таблицю з 23-ма рисунками (Новоград-Волинський повіт, Волинь) із своєї колекції. Авторка підкреслювала самотність української орнаментики, коротко схарактеризувала геометрично-рослинний орнамент кожної писанки, зображеної на таблиці [14, с. 17]. На думку дослідниці одна з пам'яток «виняткова», оскільки

³ Сумський обласний краєзнавчий музей. Експозиція.

⁴ Національний музей історії України; Львівський історичний музей. Експозиція.

⁵ Археологічний і Етнографічний музей у Лодзі. Експозиція.

ки виготовлена у техніці вишкрябування з мотивами «зубців» і «гілочок» (Табл. № 6). 1878 р. Пелагея Литвинова опублікувала альбом «Южнорусский орнамент», у якому подала 24 писанки з Глухівського повіту Чернігівської губернії [15]. 1882 р. вийшла ґрунтовна праця Оскара Кольберга «Рокисіє», у якій проаналізовано писанки цього краю [16].

Кустош (головний охоронець) Промислового музею у Львові Лев Ребчинський у вступній статті до альбому «Wzory przemyslu domowego» (1889) висловлював вдячність Володимирові Шухевичу за матеріал для написання матеріалу про різні види мистецтва, зокрема й писанкарство [17, s. 5]. Ребчинський писав, «що і в найбіднішій родині писанки знаходять почесне місце на столі, приладженому до свячення» [17, s. 5]. Він відзначав талант жінок-писанкарок, які володіли великою фантазією, і вважав, що їхні писанкові узорі своїм багатством перевищували узорі селянських гафтів.

У 1891 р. свою скрупульозну працю «Писанки» оприлюднив М. Сумцов [12]. Цінну інформацію численних кореспондентів про писанки в Галичині ретельно опрацював та опублікував у журналі «Lud» за 1898 р. Франтішек Крчек [5, s. 186—231]. Через рік з'явилося друком ґрунтовне дослідження «Писанки на Галицькій Волині» Мирона Кордуби [18]. У цьому ж році вийшов друком розширений каталог про колекцію писанок музею Катерини Скаржинської, що знаходився у Лубнах Полтавської області [19]. Значну роботу з його підготовки здійснив Сергій Кульжинський⁶. Прикметно, що в 1899 р. було опубліковано й дослідження Броніслава Сокальського про сокальський повіт, у якому йшлося і про місцеві крашанки та писанки, а також про святкування Великодня з використанням мальованих яєць [20, s. 204—218].

1904 р. побачила світ унікальна праця Володимира Шухевича «Гуцульщина» (у 5-ти частинах) про

⁶ До речі, К. Скаржинську вважають однією з перших колекціонерок писанок — про ці витвори народного мистецтва вона дізналася 1887 р., а через рік у її збірці вже було 23 писанки, через десять років їх стало — 2123 од. зб. роботи народних майстрів, а в альбомі подано 2219 рисунків. Катерина Скаржинська — українська поміщиця, відома меценатка — вона не лише організувала музей і фінансово підтримувала численні археологічні розкопки, а й сама брала у них участь. У народі її називали «селянською розрадницею».

життя та побут мешканців гуцульського краю. У четвертій частині «Обряди церковні» етнолог докладно розглянув питання про орнамент, назви мотивів, звичаї та обряди, пов'язані з Великоднем та писанкою [3, с. 220 — 231].

Декілька важливих досліджень про писанкарство з'явилося у 1920—1930-х рр., серед яких особливо відзначимо працю Вадима Щербаківського про основні елементи орнаментативі українських писанок з виокремленням типів орнаменту та поясненням походження мотивів [21]⁷.

Вагому сторінку у вивченні численних пам'яток українського писанкарства з Музею Наукового товариства імені Шевченка своєю працею «Pisanki ukraińskie. Pisanki wczesnohistoryczne» з десятьма таблицями зі зразками писанок, а також неопублікованими розвідками вписала колишня співробітниця МЕХП Савина Сидорович⁸. Збірку писанок Національного музею у Львові ім. А. Шептицького схарактеризувала Ірина Гургула, великою заслугою якої є виокремлення писанкових назв за даними М. Кордуби, Ф. Крчека і В. Шухевича [25]. 1929 р. Стефан Таранушенко у дослідженні «Українські писанки, як пам'ятки народного малярства» акцентував увагу на дослідженні цих пам'яток не тільки «як документа сивої давнини», а як «факту мистецької народної творчості» [26, с. 450]. Учений слушно наголошував, що «ряд спільних елементів в'яже писанку з вишивкою і килимом, а також з керамікою і мальованим деревом і. т. д.» [26, с. 451].

Писанкарство Бойківщини у нарисі «Бойківські писанки» (1934) докладно проаналізував Михайло

⁷ У 1999 р. працю В. Щербаківського авторка цього дослідження перевидала зі своєю вступною статтею та коментарями [див.: 22].

⁸ Савина Сидорович — етнограф, педагог і громадська діячка, упродовж 1925—1929 рр. навчалася у Державному інституті ужиткового мистецтва у Варшаві. Відтак, там опублікувала зазначену вище працю [див.: 23]. У рукописному фонді Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка зберігаються рукописи двох її статей (очевидно, написані перед названою публікацією польською мовою), зокрема «Українські писанки» (з таблицями) та «Українські народні писанки та використання їх орнаменту в сучасному декоративному мистецтві» й інші матеріали, які передала родина Крип'якевичів, з якою вона була у родинних стосунках. Савина була рідною сестрою Марії — дружини І. Крип'якевича [див.: 24]. Архів С. Сидорович на стадії опрацювання.

Іл. 1. Писанка. 1882 р. Острів, п. Львів (Опілля). МЕХП. ЕП 50165

Іл. 2. Писанка. 1890 р. Москалівка, п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 54762

Скорик [4, с. 20—28, 5 табл.]. Джерелом написання матеріалу для дослідника були понад 500 писанок з музею «Бойківщина» в Самборі, 70 рисунків пам'яток з Музею НТШ (надав Я. Пастернак), з музею «Верховина» (5 шт., Стрий) та з приватної колекції (8 шт.).

Для порівняльного аналізу пам'яток, зокрема даних про назви мотивів, слід згадати й видання «Українські писанки» Єраста Біняшевського (1968) [27]

та Вадима Мицика про писанки Черкащини (1992) [8]. Важливим матеріалом для дослідження є альбом Зенона Єліва «Двадцять кіп писанок» (1994), куди увійшло 75 таблиць (1200 зображень) зразків писанок, серед них 80% автентичних пам'яток з усіх куточків України, а також діаспори (колекції Тані Осадци, Одарки Онищук, Дем'яна Горняткевича та інших); на багатьох з них зазначено назви писанок і мотивів [28]. Із окремих видань ХХІ ст. цінною є низка альбомів Віри Манько, дослідниці та писанкарки, яка талановито відтворює численні зразки старих писанок з музеїв України [29; 30].

Важливу інформацію про великодні яйця авторка цієї праці почерпнула з численних невеликих статей, опублікованих в часописах та збірниках («Tygodnik», «Tygodnik Powszechny», «Lud», «Wisła», «Ziemia», «Киевская Старина», «Нова Хата», «Сяйво» тощо) українських (Ірина Гургула, Дем'ян Горняткевич, Корнило Ластівка) та польських (Оскар Кольберг, Зигмунт Вольський, Тадеуш Довгїрд) дослідників кінця ХІХ — першої половини ХХ століть.

Збірка МЕХП є найбільшою в Україні — нараховує близько 13 тисяч одиниць збереження. Ця колекція потребує спеціального серйозного дослідження, адже дотепер її докладно не вивчали⁹: про загальну характеристику або аналіз окремих предметів спорадично йшлося у статтях до колективних монографій [32], періодичних видань [33], путівників [34] чи альбомів (подавались лише ілюстрації) [35]. Трохи більше інформації про окремі писанки зі збірки МЕХП подано у текстах та ілюстративному ряді новіших колективних праць [36—42].

Як уже зазначалося, метою цієї статті є докладний мистецтвознавчий аналіз фонду писанок МЕХП, зокрема датованих початком 1880-х — кінцем 1930-х рр. з виокремлення питань про час написання, авторство, інформацію про барвники, визначення технології виготовлення, функцій писанки, композиційних схем за основними розподільчими лініями, декором (мова про геометричний та рослинний орнамент, зображення тварин, риб і птахів, антропоморфні образи та сюжети).

Насамперед акцентуємо на невеликій частині українських писанок у фонді, датованих кінцем ХІХ сто-

⁹ У довіднику по фондах музею за 1956 р. стаття про писанки відсутня [див.: 31].

ліття. Так, найдавнішою у збірці є пам'ятка 1882 р., що походить з Острова, п. Львів (Опілля). Написи з позначенням року і місяця створення фарбованого у цибулястий колір великоднього яйця доповнено досить скупим декором у вигляді мотивів «вітрячків», укладених на його поперечному пояску і кінцях (іл. 1).

Група інших писанок позначена 1890-ми рр. і представляє декілька регіонів, зокрема Гуцульщину, Поділля та Волинь. Дві писанки 1890 р. походять з Москалівки, п. Косів (Гуцульщина). По усій поверхні двох полів вони оздоблені мотивами хрестів різного типу з поєднанням крапок і «ріжок» у пастельних кольорах (МЕХП. ЕП 54761, ЕП 54762). На писанці із Слобідки (Поділля) декор припадає на середню смугу — поміж мотивами «ланцюжків» є написи із великоднім привітанням і 1891 р., на кінцях — невеликі семипелюсткові розетки; розпис білого кольору вдало контрастує на темному тлі (іл. 2).

Писанки 1894 р. з Волині характеризуються поділом на два поля з композиційним укладом по горизонталі, оскільки досить великі зображення свійських тварин (свиня, вівця, кіт) і птахів (качка, гуска) вимагають саме такої подачі. В оздобленні писанок зі свійськими птахами застосовано розповідний прийом — з одного боку, гуска чи качка з позначенням року і написом про них, з іншого — сімейна сценка з малими пташенятами. Цікаво, що впізнаваність цих пам'яток полягає у широких заповненнях воском без особливої деталізації, а варіативність виявляється у розподільчих смугах-мережках («зубці» та «кривулька»; «зубці» та «решітка»; «зубці», «розетки», «спірали»; скісні хрести, «курачі лапки») (іл. 3).

У вказаних хронологічних межах дослідження найчисельнішою за обсягом є колекція пам'яток від початку ХХ ст. до кінця 1930-х рр., що охоплює, як уже зазначалося, майже усі сучасні історико-етнографічні регіони. Серед пам'яток 1907 р. з Волині переважають рослинні мотиви листків («калиновий лист»), «гілочок», «руж». 1930 р. позначена писанка із Гермаківки, п. Мельниця-Подільська (Поділля) (іл. 4).

Важливо проаналізувати основні етапи створення фондових писанок — від часу написання до характеристики художніх особливостей, зокрема типів декору, провідних мотивів та зображень тощо. В кінці ХІХ ст. на території України писанки писали по-

Іл. 3. Писанка. 1894 р. Волинь.МЕХП. ЕП 59898

Іл. 4. Писанка («калиновий лист»).1907 р. Волинь. МЕХП. ЕП 59758

різному: це залежало від місцевих звичаїв. Відтак, на Галичині цю роботу починали з початком Великого посту, з Середопістя чи Хрестопоклінної Неділі, з останнього тижня посту і аж до Великодньої П'ятниці та Суботи, Вознесіння, Провідної неділі [5, s. 201; 20, s. 210], рідше до Зелених свят¹⁰. Найчастіше писання переносилося на останній тиждень посту, зокрема на Великодню п'ятницю, адже тоді не можна було виконувати важку працю. Натомість робота з писанками вважалася «богоугодною»

¹⁰ Відомості для дослідження Ф. Кречека у 1897 р. збирали 199 інформаторів зі всієї території Галичини [див.: 5, s. 186].

справою, «заняттям, милим Богові», «Службою Божою» і навіть обов'язком [23, s. 38].

Бойки традиційно писали писанки напередодні Великодня (переважно у Чистий Четвер і Страсну П'ятницю), на сам Великдень (пополудні або ввечері) і аж до Томиної (Провідної) неділі, рідше під час Зелених свят [4, с. 23]. Більш масово починали писати від Квітної неділі, в деяких селах (Підгірці, Михаїв) у Страсний Четвер [18, с. 177]. У різних місцевостях виготовлення писанок завершували у різний час — у Велику Суботу (Витків), у Велику п'ятницю, а також у Провідну (Томину) неділю [18, с. 177]. У деяких селах Опілля (Острів, Дідилів) це робили аж до Вознесіння, в інших (Корсів, Крехів) — до Зелених свят чи свята Юрія (Перетин) або від Великодня «по-полудни» і аж до Вознесіння [18, с. 178]. У повіті Кам'янка Струмилова це продовжувалося до Вознесіння, у деяких населених пунктах Гуцульщини (Брустурів) до Зелених свят. Винятком були деякі села у повіті Рава-Руська: Потелич (до 8 травня), Лавриків (до св. Юрія), Біла (до св. Миколая). Це було пов'язано з тим, що тамешні писанки були дуже гарними і користувалися великим попитом на прощах і ярмарках, які відбувалися саме тоді [23, s. 39].

У той же час у південних районах Польщі писанки писали від середини посту до Квітної неділі, а на півночі — від Провідної Неділі до Зелених свят [43, s. 824], натомість Ланцутському повіті починали фарбувати яйця з другої половини посту ті майстрині, які виготовляли їх «на продаж» [див.: 5, s. 199].

Як уже зазначалося, у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. писанки писали майже в кожній хаті по всій Україні. Проте, як повідомляли кореспонденти, люди не завжди могли пояснити, чому пишуть писанки. Відтак, селяни на Гуцульщині повторювали фрази: «здавна так годиться», «такий є звичай», «так мати робила і так ми робимо» [44, s. 136].

Авторами писанок здебільшого були жінки і дівчата, дуже рідко чоловіки, однак лише інколи вони позначали свої ініціали або ім'я та прізвище. На Гуцульщині, як зазначав В. Шухевич, писанками займалися «вправні до того і терпеливі жінки» [3, с. 220]. Майстрині часто вважали свою роботу «родом таємничої функції» [45, ч. 9, с. 2]. Відтак створювали свої маленькі художні витвори з великою поща-

ною до Великодня, адже були віруючими людьми, а також на радість собі, своїм родичам та іншим важливим для них особам. І. Гургула слушно зауважувала, що «взористі писанки чи барвні крашанки є доказом мистецької творчості і оригінальності жінок» [46, с. 5].

Писанки писали дівчата від 14-ти років, а частіше 16—19-ти рр. зі «скінченою народною школою», а також жінки 21—26 років [47, II, с. 6—10]. За даними Інвентарної книги, 1913 р. писанку з назвою «курчячі лапки» писала *Юлія Завадська*, 25 літ зі Дзвиняча (п. Заліщики) [47, II, с. 32]. 1929 р. писанкарками у Підберізцях (п. Львів) були *Анна Цар* і *Марія Гуль* [47, III, с. 151].

У деяких селах писали старші жінки, писанки яких вирізнялися давніми мотивами. У Ніврі, п. Борщів (Поділля) писанки виготовляла «стара неграмотна жінка, а окремі мотиви орнаменту були тільки на її писанках» [47, II, с. 7].

Значно рідше авторами писанок були чоловіки, здебільшого неодружені¹¹: «парубок літ 20, глухонімиий» (Незвисько, п. Городенка, Покуття); хлопець літ 21 (Белзець); «глухонімиий газда літ 31» (Незвисько) [47, II, с. 16] або «селянин літ 40 з укінченою народною школою», який у 1908 р. був «найлучшим писанкарем в селі» — йдеться про *Хашців* Турківського повіту, що на Бойківщині [47, II, с. 13]. За дослідженням С. Сидорович, писанками займалися й хлопці зі Старого Села, п. Львів; Опілля [48].

«Писарками» або «писанчарками» на Гуцульщині, Бойківщині, Опіллі та в інших регіонах називали жінок, які створювали писанки за гроші для тих родин, в яких не було дорослих дівчат або загалом осіб, які могли писати писанки [23, s. 39; 4, с. 23]. Владзімеж Фішер, будучи на Гуцульщині перед 1914 р., зафіксував, що «писарок» там називали «спеціалістками» [44, s. 135].

Число написаних писанок на Великдень залежало від кількості доньок в родині: де їх було кілька — 20—30 писанок, де не було жодної; 6—10 писанок, аби «було до церкви занести» [18, с. 177]. У Стенятині (п. Сокаль) дівчина, яка замовляла писанки у майстрині, зазначала, скільки вона хоче мати декорованих яєць з «вітрячками», «грабельками» або

¹¹ З повітів Городенка, Перемишляни, Яворів [див.: 5, s. 201].

з квітами, подібними до тих, що на хустках¹² [20, s. 217]. На Гуцульщині, коли в селі не було писанкарок, давали писати в сусідні села або навіть на «буковинський бік» [3, с. 220].

Кількість замовлених писанок залежала і від можливості господарів (писанкаркам замовляли й півкопи писанок), за які розраховувалися грішми. Часто платили «по добрій волі» — зазвичай яйцями. Проте в Підгірцях у кінці ХІХ ст. за пару писанок платили 3 крейцари або два яйця [18, с. 176]. Бувало, що за одну писанку давали 1—2 кр. або кілька яєць (повіт Сокаль), 2 кр. (Корні, Добрачин), а то й по 2—10 кр. (Гуцульщина) [3, с. 220] чи 10 кр. (Бойківщина) [18, с. 177] і більше (коли продавали на Угорщині) [3, с. 220]. Перед Першою світовою війною платили 2—5 центів (австрійських) [23, s. 39]. Інколи писали й без оплати, а за повернення коштів за фарби, за яйця (за писанку одне яйце), за «збіжжя, картоплю чи омасту» [5, s. 203] тощо.

Професор Д. Горняткевич був свідком того, як одна вже літня писанкарка на Гуцульщині «протягом трьох днів розмальовує 30—36 писанок» [45, 1930, ч. 9, с. 4], при тому, що вона виконувала всі свої господарські справи і доглядала за малою дитиною.

Нагадаємо основні процеси писання. Орнаменти на писанках створюють за допомогою спеціального інструмента («приладу»), який в Україні називають по-різному: «писальце», «писачок», «писак», «пищок», «кистка», «кистка», «кисточка», «кістка», «кестка», «кулька», «дідик», «мигулка», «мигулка», «рильце», «кошичок», «канюк», «качало» тощо¹³. Рідше писали сірником, соломкою або гусячим пером, у Чехії гостро заструганого дерев'яною паличкою. Писальце занурювали у розтоплений бджолиний віск, що постійно розігрівали. Почергово розписані писанки опускали у барвник від найсвітлішого до найтемнішого кольору, себто в жовтий, потім червоний, згодом зелений, чорний. Спостерігається процес від однобарвного рисунку (Бойківщина, Лемківщина) до багатоколірного (Гуцульщина, Покуття, Поділля). Прикметно, що на

Сокальщині писанку, яка мала в рисунку три кольори (білий, жовтий, червоний) називали мальованою «в три воски», коли додавався ще один колір, наприклад, чорний — «в чотири воски» [20, s. 212] і т. д.

Цікавим є питання барвників, які використовували у процесі виготовлення писанок. Деякі фарби писанкарі готували самі з природних матеріалів, тобто рослин, які були в їхній місцевості [5, s. 214], інші купували в крамницях¹⁴. Так, жовту переважно робили на основі кори з дикої яблуні, т. зв. лісниці-квасниці [3, с. 221] чи кислиці або квасниці (у зв'язку з цим жовту фарбу часто називали «яблінкою» або «жовтилом») [18, с. 175], з молодих бруньок вільхи або тополі, горицвіту [49, с. 9]. У деяких селах брідського повіту до кори дикої яблунки додавали квіти «майовки болотної», а також мальви і крокусу [5, s. 214], шафрану [3, с. 221]. Рідше брали верхні лушпайки цибулиння (Барилів) [47, II, с. 5] або робили з воску (Миланавичі) [47, II, с. 5]. У Новому Дашеві та Купчинцях (Поділля), жовту фарбу виготовляли з гречаної полови [47, II, с. 38]. Для жовтого іноді застосовували стару торішню траву «свербель» («свербило» або «свербигуз») [50, с. 258].

Зелений колір українці отримували з озимини, головню жита¹⁵, а також іншого збіжжя і трав¹⁶. У Добрянах і Путятичах Городоцького повіту з трави і листя дерев, а в Коршиловці та Клебанівці Збаразького повіту з кори ясеня [5, s. 215], в Потеличі з «кровоавника», Йозефівці (п. Бережани) з листя барвінку [5, s. 215]. Зелений колір писанкарі робили також з бобу, «з ягід дикої бузини або чорної мальви, з цвіту ліщини, каштанового листя або молодого барвінку» [49, с. 9].

Для виготовлення червоного кольору в Україні дуже поширеним був відвар з лушпиння цибулі — варили більше години, а потім настоювали. Досвідчені писанкарі варіювали, які частини (верхні або нижні листки) використовувати, час настоювання і тримання фарбованих яєць у відварі, цибулеве лушпиння інколи поєднували з крушиною [5, s. 189, 215]

¹² 1929 р. священник з Артасова (п. Жовква) подарував до Музею НТШ сім писанок з рослинним орнаментом, скопійованим з хусток (чорне тло, восковий розпис білого, жовтого і червоного кольорів) [47, с. 131].

¹³ Назви різні, проте спосіб виготовлення подібний, про що описано у численних розвідках.

¹⁴ Про ці питання маємо досить розлогі відомості, зафіксовані в Інвентарних книгах від інформаторів, які збирали їх та писанки для Музею НТШ.

¹⁵ Зокрема у Гутиску, п. Радехів [див.: 47, II, с. 5].

¹⁶ З жита — у селах Жовківського і Бережанського повітів [див.: 5, s. 215].

(в окремих селах Стрийського, Дрогобицького і Перемишльського повітів). Червоний барвник виходив з відвару цвіту тополі (Стенятин, п. Сокаль) [20, s. 210], проте частіше червону фарбу і фуксин (дъогтеве анілінове барвило) купували у крамниці [50, с. 258]. У деяких селах Сокальського повіту червону фарбу називали «мана» (Добрачин) або «черець» (Радванці) [20, s. 210]. На Поліссі червону фарбу робили з місцевої «кошенілі» або «черведця» [12, с. 197]. Темні кольори отримували від кори дуба, чорної вільхи (виходила темно-фіолетова барва), з шишок вільхи, ягід чорної бузини, чорниць (чорний) [5, s. 215], кори чорного клена. Для отримання «чернила» — чорної фарби — гуцули виварювали луску з соняшника, потім додавали до цього вивар «копервасу» [3, с. 221]. На Підляшші (п. Білгораї) застосовували як натуральні (відвари з лушпиння цибулі та кори дерев, зелене жито), а також хімічні барвники [51, с. 277].

Виготовлення фарб, «іноді надзвичайно красивих», було великою таємницею, що часто йшла в «могили з славними майстрами писанок», які боялися аби «не загубити свого хисту» [52, с. 118]. Тут слід згадати про знаного гончаря з Косова, що на Івано-Франківщині, Олексу Бахматюка (1820—1882), який про свої мистецькі таємниці не розповідав нікому, а коли його просили «своєяки», повторював «Бог мені сеє дав» [53, с. 15]. У некролозі газети «Діло» за 15 березня 1882 р. було записано, що таємницю своєї якісної поливи він забрав із собою у могилу.

Надзвичайно цікавим є питання про традиційність барв на писанках, застосування кольорових узорів у певних комбінаціях, символіку кольорів. Так, у повіті Городенка зафіксовано, що хто хоче мати чорні ягнята, то дає вівчареві на Великдень чорні «галунки», а хто білі — дає звичайні зварені яйця [5, s. 226]. У Берестейському повіті (*пол. powiat brzeski*) фіолетова або синя барви у Великий піст вважалися жалобними, проте наявність цих кольорів на фарбованих великодніх яйцях означала кінець жалоби, а поруч з жовтим, червоним, зеленим, рожевим кольорами означали радість з нагоди Воскресіння Христового [5, s. 228].

По усій Україні в оздобленні писанки дуже шанували червоний колір, адже він був символом Воскреслого Христа. «Що червоне, то файне» або

«красне» — говорили мешканці Долинського повіту. Натомість, у деяких селах Добромисьького, Городоцького і Жовківського повітів вірили, що червоний колір жалобний — «це пам'ятка червоної крові Христа» [5, s. 228]. Колір писанки часто був співзвучним до одягу місцевих мешканців, наприклад, червоної хустки. Другим траурним був чорний, який рідко виступав сам, а часто в поєднанні з іншими, а третім — фіолетовий [5, s. 228—229]. У Шмиткові (п. Сокаль) жалобними були писанки з чорним тлом і без червоної барви [20, s. 208].

В Україні писанки відзначалися *поліфункціональністю*: обрядова, оберегова, ігрова (ігри в «навбитка», «навкотка», «у сліпця» тощо), декоративна. Обрядова полягала у її використанні під час Великодніх свят, особливо у перші дні, під час Провідної неділі, св. Юрія, Зелених свят. Рідше писанку застосовували в обрядах родинного циклу, зокрема під час хрестин, уродин, весілля, похорону тощо.

Як уже йшлося, писанка була своєрідним оберегом родини («талісман» чи «апотропейон»). Саме тому її зберігали упродовж року, а по три випорожені і нашені на шнурок писанки підвішували біля ікон. Як бачимо вони відігравали й декоративну функцію — прикрашали інтер'єр. У Куличкові і Варенжу (п. Сокаль) у деяких помешканнях писанки вішали над кожною іконою і тримали їх там до наступних свят [20, s. 217], на Волині та Слобожанщині — під іконами або лампадками [12, с. 209].

У багатьох місцевостях окремі писанки зберігали цілий рік — причиною цьому була не лише оберегова чи декоративна функції, а намагання зберегти «незвиклі» узори [5, s. 228]. Деякі господарі відкладали кілька перших крашанок як засіб від грому (у подібне вірили і чехи) [12, с. 204], від різних хвороб, від пожеж тощо.

Дівчата дарували писанки хлопцям — дівчина з Бойківщини могла написати пів копи (30 штук — Г. І.) писанок і дарувати їх нареченому та іншим хлопцям [4, с. 22]. На одній із фондових писанок 1923 р. бачимо приклад іменної писанки для хлопця, яку підготувала дівчина з Покуття (Сопів, п. Коломия; ЕП 56687). Дівчата з Калуського і Жидачівського повітів та інших місцевостей обдаровували хлопців писанками за те, що ті брали їх до танцю; писанка була викупом, аби не бути облитю у Великодній обливаний понеділок [5, s. 221]. Старші чо-

ловіки обмінювались писанками «на простибіг» — в знак примирення і дружби (Гуцульщина) [2, с. 27]. Інколи писанка була «перекупним матеріалом»: за часів панщини відкуповувались у євреїв аби мати можливість іти до церкви на Великдень. У Борщівському повіті з цієї нагоди навіть виготовляли спеціальні розписані яйця [54, с. 4].

Матері з Бойківщини виготовляли святкові великодні яйця для своїх дітей (для ігор на Великдень, а також дарували їм на уродини) та інших членів родини, хрещені мами для похресників. На Лемківщині, якщо хрестини припадали на Великдень, то куми приносили багато писанок кумі. Тоді давали писанок «по десять, стільки, скільки є вже в тої мами-куми старших дітей» [55, с. 155].

Під час Великодня офірували писанки за душі померлих — у третій день свят на цвинтарях відправляли Служби Божі і давали писанки. У п'ятницю або суботу перед Провідною неділею мати несла до церкви стільки писанок, скільки у неї померло дітей. Інколи закопували кілька писанок на могилі дитини (Копитів, п. Сокаль) [20, с. 216]. Писанки, які писали на Сокальщині до Зелених свят, призначалися також на могили малих діток. На Бойківщині крашанки клали малим дітям у домовини — у праву руку або біля її голови, «бо так годиться» [4, с. 25].

Писанки, як один із видів народного мистецтва, пов'язаний із розписом яєць, здебільшого курячих, рідше гусячих, качачих, голуб'ячих, воронячих тощо. За способами прикрашення і техніками розпису великодні яйця можна поділити на такі різновиди: *крашанки*, *дряпанки* та *розписані воском за допомогою прийому краплення, шпильки (булавки) або писачка (писальця)*.

Найпростішими у виготовленні вважаються *крашанки* — яйця, пофарбовані в один колір без будь-яких візерунків. Серед різноманіття кольорів (жовтий, синій, зелений, золотистий, фіолетовий, чорний) найбільшою популярністю користувався червоний, бо, як уже зазначалося, він нагадував про кров Спасителя. По усій Україні крашанки робили переважно у Великодню суботу; на Київщині цей процес називали «галунити яйця», на Прикарпатті «сливчити сливки» [50, с. 258], на Бойківщині «сливити сливки» [4, с. 23]. Забарвлене однією фарбою варене яйце здебільшого називали «галункою», хоча дослідники зафіксували й цілий ряд інших назв: «слива»,

Іл. 5.а/б. Писанка. 1913 р. Бітля, п. Турка (Бойківщина). МЕХП. ЕП 58707

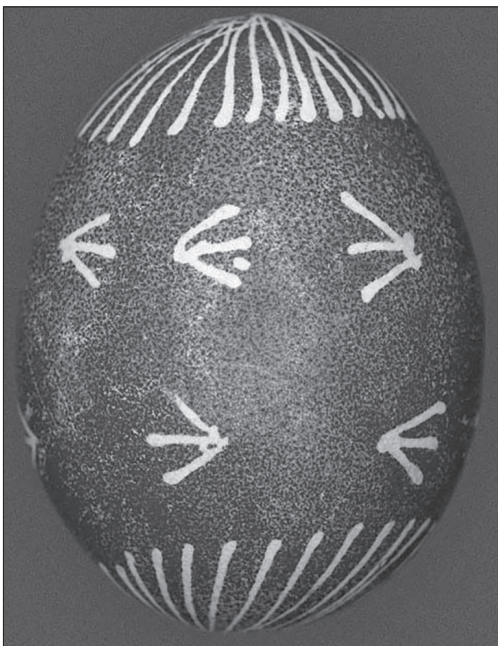
«сливка», «алунка» (Вибудів, Незнанів Бережанського повіту), «галка» (Кобильниця Яворівського повіту, Глинсько, Крехів Жовківського повіту, деякі села Городоцького повіту), «гавка» [5, с. 205; 4, с. 23] або «великодниця» (Шмитків, Мошків, Спасів, Перв'ятичі, п. Сокаль) [20, с. 208]. Побутовали також назви «крашанка» (Радруж, п. Рава-Руська), фарбовані або мальовані великодні яйця тощо.

З кінця ХІХ ст. на Бойківщині, Лемківщині та Надсянні поширеною була техніка *розпису шпилькою*. Круглою голівкою шпильки, якою набирали розігрітий віск, виводили оригінальний штрих із округлим потовщенням на одному кінці та загостренням на іншому. Такий спосіб створення виробу майстрині називають «дзьобати писанку».

Іл. 6. Писанка. 1928 р. Лукавиця, п. Ліско (Лемківщина). МЕХП. ЕП 59173

Іл. 7. Писанка. 1929 р. п. Сянік (Лемківщина). МЕХП. ЕП 58544

Деякі елементи іменують «краплями» чи «сльозами» («сльозами Божої Матері»), а в поєднанні з іншими мотивами з'являються «мерехтливі» візерунки. «Стилево написана писанка викликає вражіння, наче б ціла її поверхня кружляла, була в руху», — так захоплено писав М. Скорик [4, с. 25]. У групі фондових писанок, датованих 1913 р. і 1928 р., переважає тло цибулястого або брунатного кольору, хоча трапляється й червоне, фіолетове та гірчичне різних

відтінків, рідше чорне (Боберка, п. Турка, Бойківщина; ЕП 58665). Серед узорів найбільш поширеними були мотиви «на зірочки» чи «півзірочки» у найрізноманітніших комбінаціях — як у ролі основних, так і доповнювальних. М. Скорик це інтерпретував як «реальне зображення сонця та зір», мотив «на сонця», символ безперервного життя (Бітля, Бойківщина; 1913 р.) [4, с. 27, рис. 41] (іл. 5).

«Зірочки» часто укладали на кінцях писанок, а впоперек поєднували з «соснами» або «вітрячками» (Лукавиця, п. Ліско, Лемківщина; 1928 р.). Мотив «на зірочки» на кінцях рідше обрамлювали колом з зубцями. Власне, надто мерехтливою видається композиційна схема, у якій на кінцях поєднано мотив «на зірочки» та два горизонтальні ряди «півзірочок» під нахилом, чим і досягається ритмічність візерунка (Кельнарова, Надсяння; ЕП 59227) (іл. 6).

Писанки з названих місцевостей рідко бувають двоколірними, наприклад, поєднання «пелюсток» червоного і білого кольорів на фіолетовому тлі (п. Дрогобич, Бойківщина; ЕП 58228)). Інколи поміж мотивом «на зірочки» майстрині вставляли ряди крапок або крапчастих розеток (мотив «на крапки»). Виразними рисами позначена інша композиційна схема з мотивом «сніпок», «сніпки», укладені по екватору писанки 1913 р. (Чорноріки, Лемківщина; ЕП 59227). Писанки з подібним мотивом, як і вишивки, були поширені серед лемків Східної Словаччини, де він виступав як «мотив аграрної культури» [56, с. 67].

У розписі шпильчастих писанок трапляються елементи зооморфних мотивів, наприклад, «на курячі лапки» і «на крильця», які можуть бути основними — 1) укладені у вертикальні ряди поля писанки; п. Самбір, Бойківщина; 1913 р.; 2) укладені у два горизонтальні ряди (п. Сянік, Лемківщина. Перша третина ХХ ст.; ЕП 58544); 3) вкривати всю поверхню голуб'ячого яйця (Ліщани, п. Холм, Холмщина. ЕП 59338); або доповнювальними до складніших узорів. Отож, з таких, здавалося б, одноманітних рисок і крапок талановиті майстри створювали численні вишукані увори шпильчастих писанок (іл. 7).

Шкрябанки («скрябанки», «різьбянки», «різьбянки», «дряпанки» — це по суті крашанки, однак декоровані — яйця, суцільно пофарбовані в один колір та прикрашені витонченими візерунками за допомогою шила або гострого ножа, рідше це робили

краєм коси чи серпа (Бойківщина). Литовці та поляки називали їх «скробанками» [12, с. 200]. Як уже зазначалося, в альбомі Ольги Косач опубліковано єдину шкрябанку з квітами як «виняткову писанку», що походить з Новоград-Волинського повіту; авторка альбому припускала, що весь рисунок продряпаний ножом [14, табл. 23 (6)]. На Бойківщині техніку видряпування М. Скорик зафіксував лише у кількох селах, зокрема Плоскому, Мшанці, Тернівці і Грозьовій, в інших взагалі не знають «різблянок» [4, с. 23]. За даними Інвентарних книг за 1913 р., «шкробанки» виготовляли також в Лихівцях і Старуні (п. Богородчани) [47, II, с. 32].

В основі декору значної кількості різблянок рослинні узори:

1) горизонтальні гілочки укладено впоперек писанки типу «барильце» (Ясениця Замкова, п. Турка, Бойківщина; 1936 р.);

2) симетрично у вертикальній структурі з мотивами «вазонів» (Старі Богородчани, п. Богородчани, Бойківщина; 1929 р.; ЕП 58171);

3) по всій поверхні писанки без розподільчих поясів та з чорним тлом (Саджава, п. Богородчани, Бойківщина). На кінцях першої писанки бачимо лише окремі мотиви з геометричними елементами, проте в оздобленні різблянок усе ж переважають рослинні мотиви, що, ймовірно, пов'язано з технічними можливостями та використанням названих інструментів (мабуть, легше провести звивисті гілки, аніж прямі лінії) (іл. 8—9).

Писанки — великодні яйця, декоровані малюнками у два або більше кольорів з використанням двох способів воскового резервування. Один полягає у накрапуванні («цяткуванні») воском, інший — у розписі писальцем.

У багатьох регіонах України застосовували техніку крапання, коли капали восковою свічкою на яйце. Натомість «крапанки» («накрап'янки») інколи виготовляли за допомогою гребеня і твердої щітки, відтак створювали різнокольорові крапки по цілій яєчній поверхні (п. Калуш) [23, с. 43].

Найбільш поширеним був *розпис писачком* — на яйце наносили восковий візерунок, а потім занурювали у фарби — від світлішої до темнішої (бувало й до шести-семи кольорів як приклад, писанки 1928 р. з п. Сокаль та Верещиці, п. Грубешів) [47, II, с. 81—82]. У цьому аспекті важливим є питання

Іл. 8. Писанка. 1936 р. Ясениця Замкова, п. Турка (Бойківщина). МЕХП. ЕП 58685

Іл. 9. Писанка. Перша третина ХХ ст. Саджава, п. Богородчани (Бойківщина). МЕХП. ЕП 58177

поділу яйця на поля — писанки, які не мали поясів, називали «безпоясницями» [57, с. 197]. Зазвичай поверхню яйця розділяють однією, двома або кількома вертикальними (поздовжніми) тонкими лініями або поясками. Найпоширенішим є поділ на два поздовжні поля («лиця»), що сприяє розміщенню мотивів великого розміру. Поздовжні лінії інколи ділять яйце на чотири поля — відтак, писанка стає «чоти-

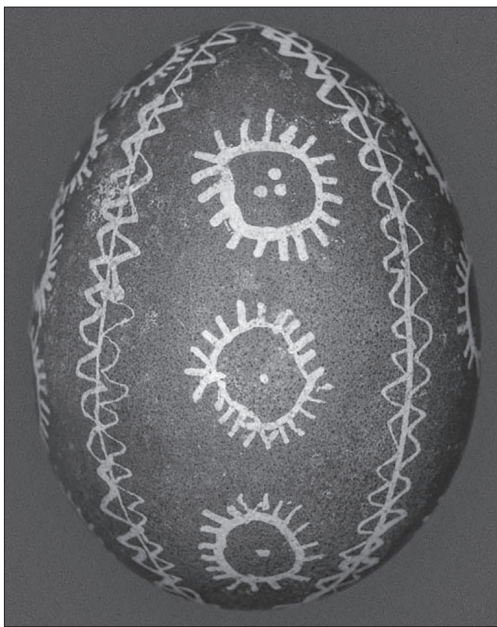

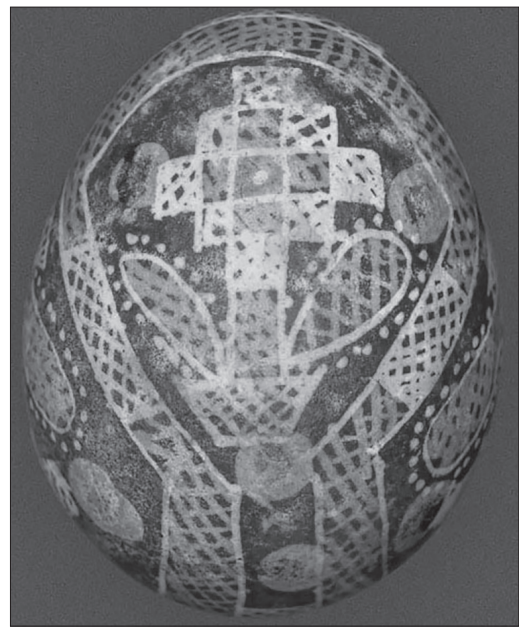
Іл. 10. Писанка (двопільна). 1913 р. Корениця, п. Ярослав (Надсяння). МЕХП. ЕП 58995

Іл. 12. Писанка («барильце»). 1912—1913 рр. Київщина (Середнє Придніпров'я). МЕХП. ЕП 59728

Іл. 11. Писанка (чотирипільна). Перша третина ХХ ст., п. Дрогобич (Бойківщина). МЕХП. ЕП 58233

Іл. 13. Писанка («бесаги»). 1929 р. п. Коломия (Покуття). МЕХП. ЕП 56345

рипільною». Коли ще проходить лінія впоперек (по екватору), то писанка вже «восьмипільна». Лінії бувають тонкі, а пояски різної ширини: подвійні з рядом крапок чи кривулькою всередині, з поєднанням трикутників, ромбів, «сітки» тощо. На деяких гудульських писанках пояски бувають настільки широкими і наповненими численними дрібними елементами, що композиції у медальйонах виходять мали-

ми. Прикметно, що в ролі розподільчих смуг інколи виступають мотиви з рядами грецьких хрестів, оленів та коників (п. Косів). Рідше трапляються схеми з двома поперечними лініями (тип «барильце») або неправильним ромбічним розподілом (тип «бесаги») (іл. 10—13).

Писанковий восковий розпис часто порівнюють із вишивкою, гафтами, батіком, килимами, мальо-

ваним деревом або керамікою. Це бачимо як в окремих кроках у техніці виконання, так і деяких мотивах та зображеннях: писанкових — «звіздчаста», «віночок», «хрестата», «хрестом», «вуставка», «вуставка з поясками», «яворівських рукавів вуставка», «хрестики яворівські», «чорногузи» [47, II, с. 7, 16—36]; гафтів і вишивок — «звіздочки», «хрестата», «по три хрестики», «по п'ять хрестиків», «зазулька», «бузьки» [47, II, с. 145—153] тощо. Водночас у порівнянні з вишивковим мотивом з Космача, де переважає строгий геометризм, писанковий розпис видається дещо розкутішим, адже писачок часто сам «диктує» узори, себто, «веде» виконавця — тому зображення (кона чи оленя) позначено індивідуальними рисами. Прикладом цього може бути укладення ріг пари оленів не вертикально, а майже паралельно до їхніх тулубів, що було спричинено браком вільного місця у медальйоні писанки.

На думку Стефана Таранушенка, дослідники, зокрема В. Щербаківський, у працях про писанки осмислювали переважно «проблеми історико-культурні», користуючись при цьому «методом етнографічним, а не історико-мистецьким» [26, с. 449]. Натомість С. Кульжинський після довгих спроб поділу писанок на групи врешті виявив «внутрішній, тісний і природний зв'язок всіх цих груп, типів та дрібніших підрозділів писанкового орнаменту, що дає складну й організовану картину, в яку перетворився первісний хаос форм і фарб» [19, с. 108]. Пройшло чимало часу, коли мотиви перепліталися між собою, створюючи інші форми, а давні мотиви зникали, залишаючи «лише натяки на своє існування» [19, с. 108]. Відтак, станом на 1913 р. у Новому Дашеві «давним взором» називали «безконечник», як і «сорочачі лити», «сорочачі лапки» — «давніше загально поширені, а тепер рідкі», подібно як у Калнику — взір «баранячі роги». У той же час про узори «дубове листя» та «подорожник» зазначалося, що вони також «давні, тепер виходять з моди» [47, II, с. 37—39]. Натомість взір «полуниці» вважали новим і перенесли його з сусідніх Шабельок. Цікаво, що у 1911 р. одна з писанок з Березова (п. Косів) називалася «модна» [47, II, с. 20].

Писанковий орнамент, як факт мистецької творчості, позначений особливим стилем, в основі якого давні традиції, відтак мотиви поєднуються в одну

композиційну структуру. Кожна писанкарка мала «сталій репертуар», який практично не змінювала [23, с. 39]. Як слушно зазначив Д. Горняткевич, «не всі декоративні елементи мають символічне значення, дуже часто новітня писанкарка піднімається на крилах своєї фантазії й перетворює давні мотиви або вводить власні прикраси» [45, 1930, ч. 9, с. 3].

Слід зазначити, що рисувати на опуклій поверхні яйця значно важче, ніж на рівній поверхні кахлі, полотна, паперу чи дерева. Використовуючи давні мотиви, писанкарки «продовжували їм життя» та позначали їхні назви. Проте дуже часто важко зрозуміти, чому ця чи інша писанка саме так називається, адже, за словами В. Шухевича, вказана назва може ховатися у якійсь малій примітивній формі [3, с. 224].

Для більш точного розуміння декору писанок дослідники намагалися їх класифікувати за групами:

М. Сумцов (1891) — геометричний, солярний, рослинний, тваринний, предметно-побутовий, релігійний орнамент; дослідник водночас вважав, що солярна орнаментация близько підходить до геометричної, майже зливається з нею;

Ф. Крчек (1898) — геометричні мотиви; з предметного оточення, з природи (рослинний світ; тваринний світ); солярні (тіла небесні); християнські мотиви;

М. Кордуба (1899) — орнамент геометричний, рослинний, звіриний;

В. Щербаківський (1925) — свастика; трикветр; розета;

І. Гургула (1929) — геометричний, рослинний, звіриний.

Те, що архаїчні мотиви, головню геометричні (в тому числі солярні знаки та хрещаті композиції), найдовше збереглися на Поліссі, Гуцульщині, Бойківщині та Лемківщині, пояснюють тим, що упродовж віків ці регіони були малодоступними. Відтак, геометричний орнамент, який є найстарішим і з багатою символікою, вважається «своєрідним письмом, графічним уявленням якоїсь ідеї» [45, ч. 9, с. 3].

Перші символи були сонячними (або солярними) — «свастика», «трикветр», «сонечка», восьмираменні або шестираменні «ружі» («рожі», «зірки»). Ймовірно, у язичництві все це пов'язувалося з атрибутами, ритуалами та священними знаками. Як уже йшлося, В. Щербаківський вважав, що іс-

Іл. 14. Писанка. 1929 р. Улазів, п. Чесанів (Надсяння). МЕХП. ЕП 58788

Іл. 15. Писанка. Перша третина ХХ ст. Добромиричі, п. Грубешів. (Холмщина). МЕХП. ЕП 59342

нувало лише три типи писанкових орнаментів — «свастика», «трикветр» і «розета». Важливо проаналізувати мистецькі особливості, зокрема композиційні схеми, виразність форми та колористику в оздобленні великодніх яєць.

«Свастика» була відома всім індоєвропейським народам як уособлення Сонця, світла, тепла, знак добра і щастя, символ чотирьох пір року, чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів тощо. З огляду на символічний характер свастика займає одне з провідних місць у писанковій орнаментіці, а також трапляється в оздобленні різьблених ручних хрестів, вишивок та кераміки [58, с. 180—183] (іл. 14—15).

У писанковій орнаментіці свастика як один із провідних мотивів має різні назви, зокрема «ломаний хрест», «гачковий хрест», «драпачки», «вінички», «млиночок» [21, с. 7—9], «вітрячок»¹⁷ та менш уживані — «кривулька», «косиця», «лелія», «листки» [45, ч. 10, с. 3], «тетраскель», «чотириніг» [12, с. 369].

Особливо поширеним знак «свастики» чи «савастики» був в оздобленні бойківських, лемківських, надсянських та холмських писанок — там він виступає основним або доповнювальним. Варіативність пов'язана з розташуванням та розмірами на площині яйця. Як основний мотив він може займати перетини розподільчих ліній та кінці восьмипільної писанки водночас (Улазів, п. Чесанів, Надсяння) і бути єдиним мотивом або лише кінці пам'ятки (Сторожі Великі, Лемківщина, ЕП 59193; Покуття, ЕП 57297; Добромиричі, Холмщина, ЕП 59342; Лобухова, Бойківщина, ЕП 58431; Борсуки, п. Біла Підляська; ЕП 59354). Винятком є декор писанки з Буковини, на кінцях якої бачимо по два малі знаки (ЕП 54657). Інколи спостерігається не симетрична подача — «свастика» поміщена лише на одному полі писанки (Городок, Полісся, ЕП 59563), буває у комбінації з «сосною» [59, tabl. 10 (22)], рідше з «грабельками» (п. Львів, ЕП 51381) або «дубовим листком» [23, tabl. 4 (37)].

Менше знаходимо прикладів писанок з мотивом трикветра («триніг», «рута», «горіховий лист», «павук») як символу обороту Сонця на небі та символу плодючості. Зображення «трикветра» здебільшого застосовували у писанкарстві Бойківщини та Лемківщини (ЕП 58406; ЕП 58618).

Бувало, що писанкарки з'єднували по два або три знаки, відтак виходили інші мотиви: з двох свастик утворювалася восьмипелюсткова «ружа» (восьмираменна), з двох трикветрів — шестипроменева.

У писанковій орнаментіці збереглося чимало назв мотиву «ружі», зафіксованих у різних регіонах (Гуцульщина, Покуття, Буковина, Поділля, Опілля та ін.): «ружа» (найпоширеніша), а також «ружка», «шість руж», «поперечні ружі», «поздовжні ружі», «півружі», «півружка», «Божі ружі», «зірката ружа», «подвійна ружа», «пуста ружа», «повна ружа», «бокова ружа», «шолудива ружа»,

¹⁷ В кінці ХІХ ст. мотив «вітрячка» вважали одним з найпоширеніших у писанкарстві Польщі [див.: 43, s. 822].

«ружі з паннами», а також «мала рожка», «розов», «рожка» тощо.

Для увиразнення місця мотиву у писанковій орнаментиці слід виділити кілька композиційних варіантів «ружі»:

1) від найпростішого одноколірного основного мотиву з виразною подачею на всю площину двох полів писанки — прийом застосування білого кольору воскового розпису на чорному тлі (Раколупи, Холмщина, ЕП 59310) до багатобарвних (іл. 16);

- подвійна триколірна «ружа» (білий, жовтий, оранжевий, тло брунатне) займає всю площину з обох боків (п. Сянік, Лемківщина, ЕП 58557);

- повна «ружа» (чотирирівневі триколірні пелюстки; Поляна, п. Томашів, Холмщина, ЕП 59340);

- «гачкова ружа» — з дещо закрученими кінцями (Заболотів, Покуття; ЕП 57251; Космач, Гуцульщина, ЕП 57321);

- триколірна «ружа» з двома видами пелюсток (п. Радівці, Буковина, ЕП 54686; Корениця, п. Ярослав, Надсяння, ЕП 58995);

- «ружа» з розподільчими «сосонковими» поясками поміж пелюстками (Тисова, Надсяння, ЕП 58949);

- повна «ружа» займає поля яйця, поміж її пелюстками подвійні «баранячі ріжки» (Кути, п. Косів);

- пелюстки великої «ружі» (на всю площину поля) обрамлено зубцями (Жабче, Волинь, ЕП 60021);

- потрійна «ружа» з зубцями на пелюстках (Глухів, п. Львів. Опілля, ЕП 49526);

- «ружа» з гачками і зубцями на пелюстках, які чергуються (Київщина, Середнє Придніпров'я, ЕП 59749);

- подвійна «ружа» в брунатних і зелено-жовтих кольорах з білим обрамленням елементів (Середнє Придніпров'я, ЕП 60136);

- триколірна «ружа» з гачками (білі, жовті та оранжеві кольори на брунатному тлі) (Волинь, ЕП 60127);

2) від чотирьох до шести «руж»:

- чотири «ружі» впоперек (Винники, п. Белз, ЕП 49655);

- «шість руж» — чотири по екватору, дві на кінцях (Лядова, Поділля, ЕП 59630); Поділля. Перша третина ХХ ст. ЕП 59607; Ременів, п. Львів. 1913 р. ЕП 50415; Родатичі, п. Городок, ЕП 49589) (іл. 17);

Іл. 16. Писанка («ружа»). Перша третина ХХ ст. Раколупи, Холмщина. МЕХП. ЕП 59310

Іл. 17. Писанка. 1913 р. Ременів, п. Львів (Опілля). МЕХП. ЕП 50415

3) «ружа» є складовою або доповнювальною до основного мотиву:

- міститься в центрі «пентиніжки» (Чорногузи, Буковина, ЕП 54712; Родатичі, п. Городок, ЕП 49588);

- знаходиться поміж гілками на полі писанки (п. Ярослав, Надсяння, ЕП 59043);

4) «ружі» укладено на обох кінцях писанки (Колінки, Покуття, ЕП 55502; Далешів, п. Городенка,

Іл. 18. Писанка. Борсуки, п. БілаПідляська (Підляшшя). МЕХП. ЕП 59356

ЕП 55507; Люблинець, Полісся, ЕП 59593; Старий Дашів, Поділля, ЕП 59749);

Мотиви «простої ружі» чи «повної ружі» були найбільше поширені в різних місцевостях Опілля (п. Львів) та Поділля (п. Брацлав), часто у найрізноманітніших комбінаціях з іншими елементами — кругами, ромбами, закрутами, «смереками», «баранячими ріжками», «паннами», одинарними «грабельками» та потрійними «грабельками», які разом з кольоровими поєднаннями створювали нові привабливі композиційні схеми та декоративні ефекти [28, табл. 21 (1, 5, 7), 24]. Рідше траплялися на Слобожанщині, Лівобережжі та Волині.

У декорі таких писанок важливим є фон, отриманий від відвару цибулевого лушпиння. Писанки з чорним фоном характеризуються виразністю ліній та колориту, побудованих на м'якому переході від однієї барви до іншої або на контрасті. Стиль розпису окремих «руж» нагадує вишивкові мотиви, орнамент деяких керамічних виробів, наприклад, місцевих майстрів із Кут.

Аналізуючи геометричні мотиви, зауважу, що на Бойківщині, Лемківщині, Підляшші та Надсянні важлива роль відводилася крапкам (звідси мотив «на кропки») — у сполученні з іншими мотивами вони наділяють їх певним змістом («на кропки і смерічки»), мотиви крапчастих розеток та ромбів) або в обрамленні окремих елементів (зокрема розетки або

«равлика»: Сторожі Великі, п. Сянік, 1911 р. Лемківщина; ЕП 59195). На прикладі цієї писанки бачимо, що особливим для лемків був мотив «вісімки» — ним не тільки «прикрасили» розподільчий пояс, а й помістили по одній вісімці біля мотивів «равликів» на обох полях писанки. Цей символ нескінченності, ймовірно, виконував оберегову функцію.

В оздобленні воскових писанок з території усієї України, виконаних резервуарним методом, певна роль (десь більше, десь менше) відводилася й іншим геометричним елементам, які в оздобленні були головними. Прикладом є поєднання квадратів різного забарвлення, які повністю вкривають поверхні писанок, утворюючи мотив «шахової дошки», відомий з оздоблення деяких кахель, плахт і вишивок (Ветлин, п. Ярослав, Надсяння; ЕП 59004; Космач, п. Косів. Гуцульщина; ЕП 57325). В одному варіанті маємо двоколірний розпис (червоний і жовтий) на чорному тлі, в другому — на темно-брунатному тлі чотириколірний восковий розпис (білий, жовтий, зелений і оранжевий — традиційні кольори в оздобленні космацьких писанок).

Треба зазначити, що писанкарі з Гуцульщини та Покуття, немов ювеліри, працювали над декором своїх витончених писанок. Використовуючи, часто дуже дрібні геометричні елементи, головню «крапки», «кривульки», «зубці», «кола», «трикутники», «ромби», «сітку» («ільчасте письмо»), вони досягали неперевершеного ефекту у творенні численних барвистих візерунків, які щільно вкривають поля та розподільчі пояски писанок, зливаючись із малопомітним тлом. Дотримання традиційних принципів воскового розпису, які передаються від покоління до покоління, усталені композиційні схеми і колористика дають змогу вирізнити авторство майстринь з тої чи іншої місцевості — Космача, Пістиня, Бабина, Брустурова, Річки, Жаб'є, Нижнього Березова тощо. Геометричні візерунки («кривульки», «закрутки», «ромби») домінують у розписі писанок з Підляшшя (Борсуки, п. Біла Підляська) (іл. 18).

В геометричному декорі писанок, в основі якого поєднання численних елементів, провідне місце посідають *хрещаті мотиви*. Як уже зазначалося, в язичницькі часи свастика на писанках означала Всесвіт та чотири сторони світу, проте згодом цю функцію «перейняв» хрест, що став символом Ісуса Христа. Трикутник чи трикутник, який означав єдність зем-

лі, неба і вогню, став означати Трійцю — Бога отця, Бога сина і Духа святого. У прикрашенні писанок з різних регіонів України мотив хреста має декілька особливостей — є головним або доповнювальним, а від цього залежали і його розміри. У композиційних схемах лемківських писанок мотив хреста переважно доповнювальний — поміж розетками, піврозетками та на кінцях (Чорноріки, п. Кросно. Лемківщина) (іл. 19).

Значно більше варіантів з мотивами хрестів («хрестом», «на хресті») у декорі бойківських писанок: тут малі прямі або скісні хрестики можуть бути довільно вплетені у розеткові схеми («на ружі»), укладені двома рядами горизонтально (Тернавка, п. Сколе; Потік Великий, п. Турка) [4, табл. 1 (2/1), табл. 3 (10 а)], подібно як на деяких подільських писанках (Нівра, п. Борщів, Поділля. 1913 р.) (іл. 20).

Натомість інваріантністю позначено композиційні схеми з грецькими хрестами, які, як писав М. Скорик, «повстали зі свастики при сполученні кінців гачків з центром» [4, с. 27]. Можна виокремити кілька прикладів композиційних структур:

1) як основний мотив — грецькі хрести — «ломані хрести», «вітрячки», кінці яких інколи з зубцями на площинах холмських писанок (Молодятичі, п. Грубешів; ЕП 59272; Добромиричі, п. Грубешів); чотири або більше грецьких хрестів, укладених уперек, та по одному на кінцях бойківських писанок (Болехів, п. Долина; ЕП 58198; Нижня Яблунька, п. Турка; ЕП 58672; Белеїв, п. Долина; ЕП 58197; Жукотин, п. Турка [60, с. 111];

2) по одному мотиву грецького хреста поміщено у кожне з восьми піль писанки з розподільчим пояском у вигляді тонких ліній та рядів крапок обабіч (мотив «на клинці і кропки»; Якубів, п. Долина. Бойківщина; ЕП 58218);

3) грецькі хрести як доповнювальні мотиви, здебільшого по одному у декорі писанок з Кобло Старий, (п. Старий Самбір), Жукотин тощо.

Багатством форм вирізняються композиції з хрестами у розписі гуцульських («хрест», «хрести», «хрещики», «хрестата»; п. Косів), покутських («хрест», «хрестата»; Городниця, п. Городенка) та буковинських («хрест», «хрестком»; Зелене, Рихлінець) писанок. Варіативність виявляється у хрестах різного типу: прямі (з рівними раменами), скісні (андріївські), грецькі (рамена з трикутників),

Іл. 19. Писанка. 1913 р. Чорноріки, п. Кросно. Лемківщина; МЕХП. ЕП 59145

Іл. 20. Писанка («хрестом»). 1913 р. Нівра, п. Борщів, Поділля. МЕХП. ЕП 51954 213

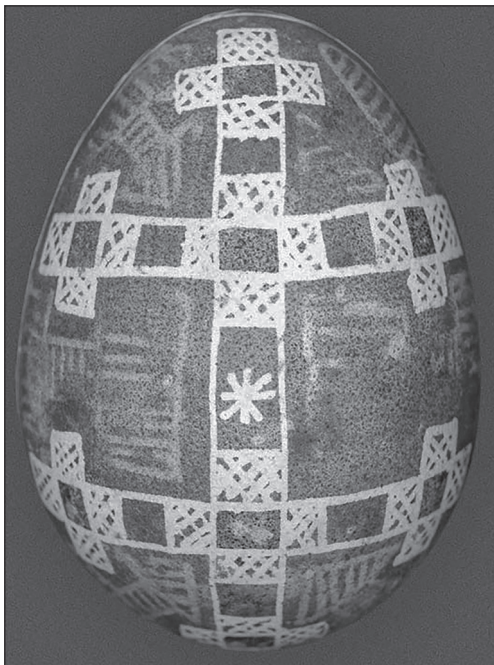
латинського типу (з видовженим нижнім кінцем), хрещаті (з перехресними кінцями), двораменні, трираменні тощо. Часто хрести доповнені геометричними (трикутники, ромби) і рослинними («сосонки», гілочки з розетками) мотивами.

Бувало, що структура хреста, який побутував в оздобленні різних видів народного мистецтва, зокрема писанкарства, впливав на назву писанки: «Березів-

Іл. 21. Писанка. 1913 р., Мигове, п. Вижниця; МЕХП. ЕП 54726

Іл. 22. Писанка («Великдень»). 1929 р. п. Коломия (Покуття). МЕХП. ЕП 57231

ський хрест», «Космаука», «Річка», «Ріцкі хрести» або «паска», Воскресна, «Великдень», «попові ризи», «гольгота» [28, табл. 52 (2)] тощо. Отож, на матеріалі збірки писанок МЕХП можна простежити хрести найрізноманітніших модифікацій.

Коли мотив більшого хреста поєднувався з меншими на двох полях писанки — гуцули з Буковинсько-

го Підгір'я дали їй назву «паска». Варіативність таких композиційних схем виявляється у формах хрестів, розмірах та укладі: хрещатий хрест, укладений скісно, та доповнений малими поміж його раменами [61, с. 2, рис. 4]. Інший приклад включає складну структуру, середохрестя і рамена якого складено з великих і малих сітчастих ромбів (Мигове, п. Вижниця; 1913 р.). Хрести з ромбів, які у Давній Русі з'явилися під впливом Візантії, вважаються найстаршими (іл. 21).

Писанку з мотивом хреста різних типів та великого розміру (займає повністю поле писанки, переходячи з одного рамена до іншого, або хрести обабіч розподільчої лінії) називають «Воскресна» або «Великдень» [61, с. 2, рис. 5]. Серед варіантів виокремлюємо:

- 1) рівнокінцевий хрест з заокругленими закінченнями, поміж раменами подвійні гачки;
- 2) великий хрещатий хрест на обох полях писанки (1929 р.; п. Коломия; Чорногузи, п. Вижниця; 1911 р.), інколи з зубчастим обрамленням (п. Косів. ЕП 57827) (іл. 22—23);
- 3) великий хрещатий хрест на писанці без розподільчого пояска (1911 р.; п. Косів; ЕП 57851);
- 4) подвійний рівнокінцевий хрест, поміж раменами якого гілки (Селятин, п. Вижниця; 1913 р.; ЕП 54698) тощо.

Найдавнішими прикладами таких мотивів є уже згадувані писанки 1890 р. з Москалівки (п. Косів) з виразною композицією та пастельним забарвленням елементів-складових (ЕП 54761, ЕП 54762). Поодинокі хрести різної форми на центральній смузі, розділені короткими вертикальними поясками, дали назву писанці «попові ризи»:

- з хрестами грецького типу — Пістинь, п. Косів (іл. 24);
- подібна композиція була типовою для писанкарів Космача, хоча в аналогічних варіантах такі писанки вже могли називати «очката» або «барилко» [28, табл. 56 (1), 72 (1)];

• схему з прямих хрестів на середньому пояску писанки-барильця на Гуцульщині також називали «поповими ризами» [28, табл. 48 (4)]. Мотив хрещатого хреста з зубчастими «гаками» поміж його раменами вплинули на іншу назву писанки — «попові плечі» (Жаб'є), а ще одна варіація прямого хреста з іншими геометричними елементами ство-

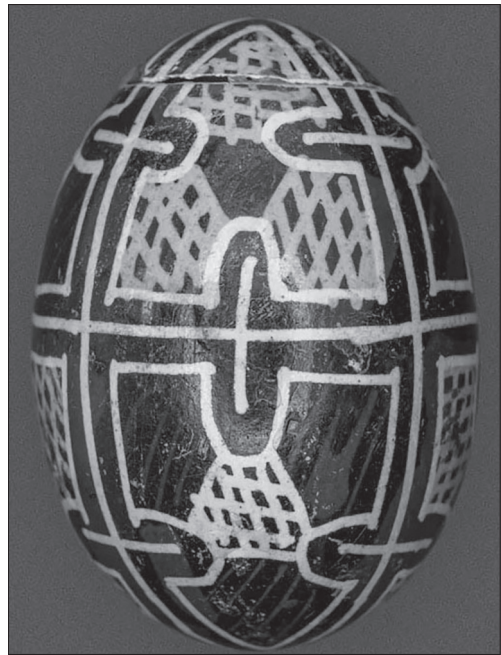
рила «попадисту» писанку (Старий Гвіздець) [28, табл. 71 (1)]. В основі рідкісної композиції писанки «проскурка» поєднання хрестів різного типу та стримане колористичне вирішення [28, табл. 72 (14)]. Інваріантність хрещатих схем зі спорідненими назвами ще раз підкреслюють багатий образний світ і творче мислення гуцульських майстринь.

Структура «хрестатої» писанки включає поділ на чотирикутні поля з малим грецьким хрестом у центрі кожного та поєднанням традиційної для Гуцульщини палітри кольорів—білого, жовтого, зеленого на брунатному тлі (п. Косів; ЕП 57794).

Типи хрестів на Буковинському Підгір'ї вплинули на формування ще однієї назви писанок—«головосіка», «головосіки», в основі якої творення мотивів трикутників, поділених іншими фігурами (ЕП 54657). Оригінальні писанки із назвою «хрестом» писали й на Поділлі—бачимо поєднання прямих і грецьких хрестів (Нівра, п. Борщів. 1913 р.; ЕП 51954). Привабливими є однакові хрещаті композиції на кінцях та поперек писанки. Симетрія і геометризм простих ліній, точніше, кутів різної величини, мінімалізм колористики, підкреслюють величність ще однієї хрещатої схеми (Стільсько, п. Жидачів, Опілля. 1913 р. ЕП 58369) (іл. 25).

Окрім того, в оздобленні гуцульських писанок мотив хреста застосовували і як доповнювальний до інших, зокрема у виготовленні писанок типу «барильце». Рідкісними й оригінальними вважаються композиційні структури, в яких вертикальні ряди грецьких хрестиків служать розподільчими поясками (наприклад, у композиції «Великдень»; п. Косів; ЕП 57827 або у чотирипільній писанці з гусячого яйця з дрібними орнаментальними елементами; Космач, п. Косів. ЕП 57778). Хрещаті композиції разом з гілками служили широким розподільчим пояском й у декорі писанки з прямими хрестами як головними мотивами писанки сокальських майстрів (ЕП 51133).

На Буковинському Підгір'ї К. Ластівка зафіксував рідкісні в українському писанкарстві узорі, пов'язані з хрестом та іншими елементами сакрального типу: «Божа ручка», «Богородиця в чипци вчинила» (Дихтинці). У декорі таких писанок поєднано ряди великих і малих ромбів, заповнених «решіткою», трикутників з «сіткою» та зубцями, рядів скісних хрестів. Унікальними видаються писанки «Понеділок», «Се-

Іл. 23. Писанка («Великдень»). 1911 р. Черногузи, п. Вишняця. МЕХП. ЕП 54711

Іл. 24. Писанка («попові ризи»). Перша третина ХХ ст. Пістинь, п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57176

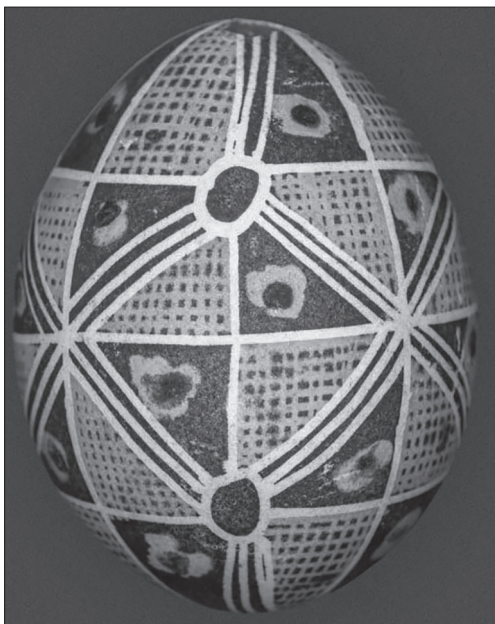
реда», «П'ятниця» (дні Страсного тижня) з мотивами хрестів різних форм (скісного, прямого, грецького та андріївського) [61, с. 2, рис. 1].

Звертаємо увагу на ще один мотив геометричного орнаменту, який у прикрашенні писанок застосовували в різних регіонах України. Йдеться про «клинці» — складний лінійний рисунок із сорока трикутників, які символізують поля, коли вони зі смужка-

Іл. 25. Писанка. 1913 р. Стільсько, п. Жидачів (Опілля). МЕХП. ЕП 58369

Іл. 26. Писанка («клинці»). Бабин, п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57196

ми або цяточками в середині — то сприймаються як знаки засіяного поля. У християнські часи такі мотиви набули нового змісту і тлумачення, зокрема асоціюються зі сорокаденним постом або наявністю сорока святих мучеників. Мотив найбільше поширений на Опіллі, Бойківщині, Поділлі, Волині, Слобожанщині, менше трапляється в інших регіонах.

В. Шухевич зафіксував такі назви писанок з геометричним орнаментом: «клинчики», «півклинчи-

ки», «триклинчики», «сорок клинчиків», «жовтоклинчики» [3, с. 226]. Станом на 1913 р. у Ніврі, п. Борщів орнамент «клинцями» чи «клинцями» був «загально поширеним», натомість мотив «хусточками» вважався «новішим — з фантазії» [47, II, с. 7]. Інші назви — «клинчиста» (Незвисько, 1913 р.), «клинці» (Белзець п. Золочів). Візерунок «в сорок клинчиків» на Бойківщині міг мати різне тло та різні способи заповнення трикутників (Витвиця, п. Долина, цибулясте тло, розпис білого кольору та короткі лінії на частині трикутників; ЕП 58221), «сорок клинців» (чорне тло, розпис білого кольору, розподільчий пояс у формі «драбинки»; частина трикутників із прокресленими короткими лініями; п. Долина. ЕП 58195), «на клинці і кропки» (Якубів п. Долина. ЕП 58218). У Якубові хрещату схему з подвійним «клинцем» разом із «сосною» називали «на смерічки і на клинці» (ЕП 58213). На Буковинському Підгір'ї «сорок клинців» — це орнамент, складений із сорока трикутників з гострими кутами, частина яких по чергово заповнена сіткою [61, с. 2, рис. 8] (іл. 26).

Одним із найпоширеніших та загадкових знаків, що символізує рух і життя, є «безконечник». Його форму інколи ототожнювали з «кривим танцем», який виконували на другий день Великодня біля церкви. Мотив має обрядово-містичну функцію, «пасічник іде до пасіки похристосуватися зі своїми ярими бджолами й несе їм безконечника — писанку, розмальовану скрізь однією безперервною лінією. Він кладе писанку під перший або покутній вулик, що його задніпрянці називають хазяїном і на якому повсякчас лежить ладан; головний же вулик, Зосим, стоїть завжди посеред пасіки» [62, с. 34—35].

Безконечник — це замкнуті безперервні лінії, де важко знайти початок і кінець, які цікаві своїми пластичними вигинами¹⁸. В оздобленні писанок мотив «безконечника» є головним або доповнювальним, характеризується різними формами: рівні або спіралеподібні, укладені кільцями або по меридіану («вужовий безконечник») або вздовж яйця у формі кривульки. Такі писанки на початку ХХ ст. були поширені по всій Україні — Гуцульщина, Поділля,

¹⁸ У 2013 р. у Львові під час розкопок на вулиці Шевській виявлено найдавнішу справжню 500-літню писанку на гусячому яйці із зображенням безконечника (зберігається у музеї в Коломиї).

Буковина, Слобожанщина, Волинь, південні райони (Херсонщина) [63, с. 6] тощо.

В одній з Інвентарних книг Музею НТШ подано інформацію під 1913 р. про те, що у Новому Дашеві «безконечник» на писанках писали віддавна — він складався зі стебла з листками і квітами [47, II, с. 37]. На Поділлі писанку з таким мотивом називали «безконечна» (Шупарка, п. Борщів) або «безконечник клинковий» (п. Брацлав).

На Гуцульщині побутовали назви «безконечна» або «півбезконечна» [3, с. 226] — у їхньому оздобленні мотив безконечника міг бути головним або доповнювальним. Головним «безконечник» виступає у декорі писанки з Косівщини (за стилем рисунку подібна до розписаних яєць із сіл Бабин або Москалівка), де він поданий у вигляді спіралі. Рисунок чіткий і виразний, тому, коли уважно сфокусуватися на ньому, один раз бачимо цей мотив у темно-брунатному кольорі (тут він служить тлом), інший — у жовтому з ледь помітною сіткою. Білий контур та вкраплення жовто-зеленого кольору поглиблюють загадковість цього знаку та підкреслюють вдалий декоративний прийом (ЕП 57721).

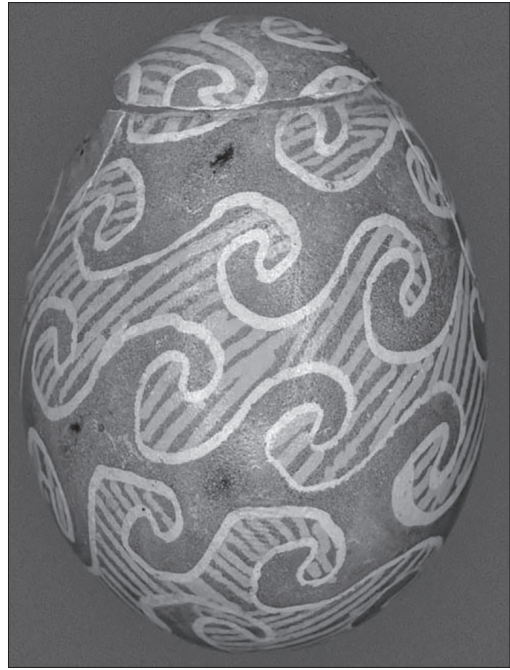
Подібну композиційну схему й особливості колористики (хіба світліше тло) бачимо в оздобленні писанки, яка, за записами, походить з Буковини. Втім, за орнаментикою, її радше можна віднести до Буковинського Підгір'я, а відтак Гуцульщини [61, с. 2] (іл. 27).

Різниця між подільськими писанками з таким мотивом полягає в появі тонкого обрамлення (Яструбна, Вінниччина ЕП 59717,) або замість спіралеподібної схеми — строгий поділ площини яйця на три горизонтальні частини, у яких показано вже три «безконечники» у червоно-чорних тонах, виразність їхнього декору посилює контурність¹⁹.

У розписі гуцульських великодніх яєць мотив «безконечника» як доповнювальний трапляється у кількох варіантах: по-перше, як елемент писанок з геометричними мотивами (тоді він може бути поданий короткими фрагментами вертикально (ЕП 57697) або горизонтально (гусяче яйце; Космач, п. Косів ЕП 57778).

По-друге, мотиви «безконечників» виконують роль обрамлення у зображеннях хреста, риб, «цер-

¹⁹ Ймовірно, писанка походить з Поділля [див.: 17, tab. — 11 (6)].

Іл. 27. Писанка («безконечник»). 1913 р. Буковина. МЕХП. ЕП 54659

ковці», «коники» та «оленив» у медальйонах дво- (ЕП 57703) і чотирипільної (ЕП 56885) писанок чи сценек з «яслами» («оленив» і «коники» біля умовних ясел-«мальованки»; ЕП 57757).

Невелику групу складають писанки, в основі декору яких мотиви, що нагадують побутові предмети: «вікна», «віконця» (мають форму прямокутників, квадратів або скісних обрамлень у формі ромба); «вітрак», «вітряки», «вітрячок», «вітрячком», «млини» (нагадують мальтійський хрест із зубчастим контуром), «колодки», «бесаги», «барильця», «драбини», «драбинки», «калитки», «граблі», «гребінець», «гребінчики» (Брацлавський повіт, Поділля), «грабельки» (Бойківщина), «грабельця» — графічна схема, в основі якої лінія з перпендикулярно укладеними короткими зубцями та була символом дощу.

В основі композиційних схем писанок цей мотив виступає як основний або доповнювальний, здебільшого до «сосонок». На Покутті подібні писанки називали «гребінчастими» (Колінки, п. Городенка). Писанки з «граблями» писали в різних регіонах України, зокрема Копичинцях (Поділля), Виженка (Буковина), Очеретині (Донеччина)²⁰. У схемі писанки з Очеретина наявна восьмипільна структу-

²⁰ До речі, ілюстрацію писанки з мотивом «грабельки» з Очеретина у своїй статті за 1889 р. подають польські до-

Іл. 28. Писанка. 1914 р. Колінки, п. Городенка (Покуття). МЕХП. ЕП 55502

ра поділу, а «грабельки» містяться не лише на чотирьох перетинах, а й на вершечках пам'ятки, себто, є головними мотивами, а доповнювальними виступають подвійні круги (іл. 28).

На гуцульських писанках поміж «грабельками», укладеними з обох частин розділеного яйця, по горизонталі інколи могли міститися мотиви прямих хрестів із крапчастим заповненням на їхніх раменах [3, с. 225, рис. 11 (ряд 6, № 5)].

Мотив «гребені» був типовим для оздоблення писанок з Буковинського Підгір'я—бачимо однакові узорі з поєднанням «грабельок» і закрута (півсвастики) на перетині вертикальних і горизонтальних розподільчих ліній, а також на кінцях писанки (Горошівці, п. Заставна) [61, с. 2]. Водночас у самому підборі мотивів і композиційної схеми відчутним є вплив традицій подільського писанкарства.

У декорі писанок *рослинний орнамент* слід аналізувати, починаючи від найпростіших складових, серед яких «квіти» («квітки», «барвінок», «конвалії», «тюльпани», «гвоздики», «соняшник», «вовчі зуби» та інші), «листки» до складніших мотивів—«гілка»—«букет»—«вазон» чи «*дерево життя*». Прикметно, що українцям притаманні глибокі відчуття краси природи, землю називають «великою матір'ю», а любов до неї розвиває

слідники Зигмунт Вольський і Тадеуш Довгїрд [див.: 64, с. 237].

культ краси [65, с. 211]. Пишна природа нашого краю спонукає мешканців до замилювання нею, а відтак до її відображення у різних видах народного мистецтва — вишивці, тканих виробих, одязі, кераміці, дереві, писанках тощо. Микола Костомаров зазначав, що в Україні «квітками пишається чи не кожний двір хлібороба» [66, с. 169]. За народними віруваннями, українська народна ботаніка «оповита яскравим поетичним і релігійно-міфічним серпанком», а тому українці вважали, що всі «трави, хлібні злаки, городину і квіти насадив Господь» [67, с. 284]. Отже, у писанкарстві відтворювали ті рослини, які бачили біля себе або ті, які створила творча фантазія майстрів. Як уже зазначалося, у Стенятині (п. Сокаль) на писанках писали такі квіти, як на хустках, що носили місцеві жінки [20, с. 217].

Подаючи «квітки» на площинах яєць, майстрині користувалися трьома типами поділу: на два-, чотири або вісім піль. У першому варіанті «квітка» великого розміру (тут семипелюсткова) на обидва боки писанки з розподільчим пояском у формі «драбинки» (Вишочани, п. Сянок, Лемківщина). ЕП 58629). Кожна з чотирьох пелюсток іншої «квітки» знайшла своє місце на окремому з восьми піль (Руска Молдавиця, Буковина). 1911 р. ЕП 54594). Мотив «вовчих зубів» (роzetки з зубцями на пелюстках) трапляється рідко — його ототожнюють зовсім не з зубами дикої тварини — вовка, а з рослиною—кульбабою, наділеною цілющими властивостями. Холмщаки, надаючи тій розетці ролі основного мотиву, уклали її на кінцях та перехрестях восьмипільної писанки і досягали тим самим гарного декоративного ефекту (Добромиричі, п. Грубешів (Холмщина); ЕП 59340), подібно, як робили волинські творці аналогічних композиційних схем (Радивилів, п. Дубно; ЕП 60185). У Жаб'ї-Магурі зафіксовано писанки «квітки», «квітки-чїчки», а в Брустурах—«фіалка», у Ніврі—мотив «конюшинков» [47, с. 6].

Назва писанки — «квітка» з Буковини розкривається у вертикальній подачі стилізованих овальних розеток, укладених на чотирьох полях та прикрашених різнокольоровими колами, кругами, крапками і рисками (Лужани, п. Кїцмань; ЕП 54750), в іншому прикладі малі п'яти або шестипелюсткові квітки є доповненням до основних перехресних композицій (Борсуки, п. Біла Підляська (Підляшшя); ЕП 59355). Центрично-діагональний спосіб показу

мотиву тюльпана («туліпана») та контрастність площин білого і чорного кольорів ще більше підкреслюють красу цієї ніжної весняної квітки і додають загадковості у декорі писанки 1912—1913 рр. із Середнього Придніпров'я. Мотиви «тюльпанів» (по три у гілочках) komponували писанкарі Херсонщини, а в Білоусівці, п. Брацлав, Поділля) пелюстки прикрашали «зубцями» [28, табл. 9 (1), 45 (15)] (іл. 29).

В оздобленні писанок необхідно відзначити мистецьку подачу мотивів *листочків*²¹. Серед відповідних пам'яток із різних регіонів виокремлюємо симетричне, асиметричне або довільне композивання:

1) по одному великому «калиновому листку» на обох полях писанки (Волинь. 1907 р.; ЕП 59758);

2) великий листок з одного поля чотириколірної пам'ятки, з іншого великий плід, що нагадує яблуко (Старий Милятин, п. Львів (Опілля). 1913 р.; ЕП 50340); два великі листки разом із «смерічками» є розподільчими поясками чотирипільної писанки з Поділля (Устечко, п. Товсте (Поділля); ЕП 52070). Рідкісними є композиційні схеми, в яких листок чи листки є головними мотивами: 1) три соснові листки, укладені вертикально; Бойківщина. ЕП 51424); 2) довільно розкидані по поверхні великоднього яйця (Середнє Придніпров'я. 1912—1913 рр. ЕП 59780).

Окрім рисунків з вертикальною структурою, оригінальними є візерунки на писанках типу «барильце», поширені у писанкарстві 1912—1913 рр. Середнього Придніпров'я. Це триколірні трилисники по усіх трьох частинах пам'ятки (ЕП 59746) або по одному «дубовому листку» на кінцях та меридіану з різним нахилом, що певним чином поживляють узор. Цьому сприяє й контраст чорного тла і біло-червоний восковий розпис (ЕП 59728).

Натомість нетиповий поділ («бесаги») застосовано у прикрашенні пам'ятки 1907 р. з Волині навіює спокій в уважного глядача, який спостерігає за ходом ліній розподільчих поясків та наповненням створених піль чотирилисниками гарного рожевого кольору (ЕП 60247). У писанкарстві Середнього

Іл. 29. Писанка («туліпани»). 1912—1913 рр. Середнє Придніпров'я. МЕХП. ЕП 59745

Придніпров'я зафіксовано цікавий приклад оригінального творчого задуму майстрині, який полягає у застосуванні мотивів листків разом із тонкою лінією як розподільчого пояска двопільної писанки — це ще більше посилює декоративний ефект усієї композиції (ЕП 59733).

Варіативність мотивів «гілок» на писанкових узорах полягає в їхній подачі на площині писанок, зокрема наявністю чи відсутністю роздільних ліній, місцем композивання, розміром, наповненням стеблами, листками та розетками. Відтак, композиційна схема досить виразна — спрямовані вгору дві вертикально укладені гілочки, водночас три такі ж зі скеруванням верхівок донизу писанки-«безпоясниця» — усе це створює певну динаміку, на перший погляд, спокійного мистецького задуму (Карликів, п. Сянок, Лемківщина; 1913 р.). Темно-брунатний фон і поєднання триколірності ще більше посилюють це враження (іл. 30).

В оздобленні фондових писанок 1912—1913 рр. зі Середнього Придніпров'я гілки бувають довільно укладеними або зібраними в букет (ЕП 59738), рідше — по діагоналі (ЕП 59753), приміром, як на восьмипільній пам'ятці 1907 р. з Волині (ЕП 58652).

Колоритними є писанки з гілочками, що походять Надсяння (п. Ярослав) — одні з вертикальними структурами: почергово по одній гілочці з верхівкою вгору або вниз і контрастними чорним кольором тла та цеглястим розписом (ЕП 59062); інші

²¹ У Ніврі, п. Борщів (Поділля) дівчата 18—19 літ оздоблювали писанки мотивами листків, звідси їхні назви «листочками» або «листочками» — у цій місцевості вони були поширеними. На Буковині (бл. Чорторії) за такими писанками закріпилася назва — «листям» [див.: 47, II, с. 6].

Іл. 30. Писанка. 1913 р. Карликів, п. Сянок (Лемківщина). МЕХП. ЕП 58652

з довільно розкиданими яскравими гілочками з розетками, листками та «яблуками» на обох полях писанки, де також важлива роль відведена контрастності (тут поєднання чорного і рожевого кольорів; ЕП 59063). У розписі деяких писанок з цього регіону зникає контурність, натомість з'являються живописні ознаки, насамперед, у звивистості гілок, застосуванні елементів та кольорів (Корениця, п. Ярослав (Надсяння). ЕП 59109; Острів, п. Перемишляни. ЕП 58927). Серед нових елементів назвімо гілки конвалій, пальмети, ягоди, що нагадують малину та полуницю, тощо.

Такі ж риси у розписах писанок типові й для майстрів сокальського повіту: одні з виразним контурним прийомом у подачі елементів (Корчів, Сокальщина; ЕП 49823; ЕП 51186), інші — з виразними живописними ознаками: м'які лінії творять майже наближені до реальності зображення розет і ягід, подані у пастельних та яскравих барвах (Себечів, Сокальщина. 1929 р.; ЕП 49858; ЕП 51243; ЕП 51190)²².

²² За твердженням О. Воропая, оригінальні зразки писанок з Сокальщини вивіз в еміграцію професор Д. Горняткевич — він демонстрував їх на засіданні УВАНв Авгсбурзі (Німеччина) 25 січня 1946 р. Орнамент цих писанок — рослинний, а виконання — справді мистецьке [див.: 50, с. 260].

Серед схем «гілка» — «букет» назвімо писанку з Опілля, оздоблену з обох боків рідкісними в орнаменті писанкарства гілочками конвалій (ЕП 50635), а також пам'ятку з Надсяння — її орнамент складають «букети» з крапчастою розеткою, що нагадує «виноградне гроно» (ЕП 59072). Мотив «винограду» траплявся також в декорі писанок з Коломиї, Нового Дашева тощо [47, II, с. 21, 39].

У мистецтвознавчих дослідженнях з української орнаментики вчені значну увагу приділяли мотиву «вазона» (М. Біляшівський, Ф. Вовк, Ю. Павлуцький, К. Широцький, А. Будзан, М. Станкевич, О. Найден, М. Селівачов, М. Юр). Авторка цієї статті докладно розглядала варіанти названого мотиву у декорі народної кераміки [68, с. 860—889; 58, с. 260—288].

Мотив «вазона», так поширений у різних видах народного мистецтва, подібно представлений і в писанкарстві — з вазою або без неї, з розкішними гілками та листками тощо. Мотив «вазона» часто ототожнювали з наповненим символікою «деревом життя», адже ваза з квітами («повна ваза») для багатьох була «рослиною життя», символічним уособленням творчості.

У декорі більшості фондових пам'яток бачимо вертикальну симетричну структуру на писанках з двома, чотирма або вісьмома поділами, рідше трапляються композиції з довільно укладеними мотивами або у декорі писанок з типом «барильце». Вивчення записів в Інвентарних книгах МЕХП свідчить, що найбільш поширеними були такі назви мотивів: «вазон», «вазон», «вазон з цвітами» тощо. На деяких писанках із Тростянця (Поділля) посудини досить узагальнені («порожній вазон», «пусті вазони», «вазони з крутими рогами») [69, с. 468—470].

Фондова збірка писанок характеризується багатоваріантністю схем «вазонів», тому важливо наголосити на мистецьких особливостях, виокремити спільні та відмінні риси. Переважають композиції з вертикальними структурами, де «вазон» з гілками та листками займає площини двопільних писанок з Гуцульщини, Покуття, Холмщини тощо. Відмінності полягають у розмірах «вазона», що спричинено шириною розподільчого пояса, а відтак, замикання «вазона» у медальйонах гуцульських та покутських схем писанок робить його значно меншим (п. Снятин (Покуття); Москалівка, п. Косів (Гуцульщина).

ЕП 57207), аніж холмських (п. Грубешів (Холмщина) чи подільських (п. Мельниця-Подільська. ЕП 52619) (іл. 31).

Оригінальними вважаємо композиції «вазонів з цвітами» у декорі буковинських писанок «безпоясниць» — розлогі, зі звивистими гілками, повільним повертанням пам'ятки поступово прояснюється їхній прихований смисл (Самушин, п. Заставна. ЕП 5473; Барбівці, п. Вашківці (Буковина). Натомість «вазон» надсянських писанкарів наповнений численними символами: «вітряк», «сонечка», хрещаті хрести в колах. Мотиви «вазонів» у двох позиціях — верхівкою вгору та вниз — ймовірно, для зручності при розгляді писанки з різних кінців (Нове Село, п. Чесанів (Надсяння). 1929 р. ЕП 57786). Мінімалізм у рисунку «вазона» лемківських майстрів (у ромбоподібній посудині одна «сосна») збагачений символами «зірки», «zigzag» і «драбини», укладених по колу поля писанки (Лукавиця, п. Ліско. 1928 р. ЕП 59177) (іл. 32).

У декорі писанки Івана Боєчка з Гермаківки (Поділля) «вазон» разом із Великоднім привітанням є складовою розпису одного поля писанки (ЕП 52320). Порівнюючи композиційні схеми «вазонів» та наповнення їх елементами, бачимо наближеними до реальності одні рослинні мотиви та позначені стилізацією чи фантазійними рисами інші (п. Вижниця). Складовими вазонових композиційних схем здебільшого є три гілки, у подачі цього мотиву рідше застосовано п'ять-шість гілок, що призводило до деякої здрібнілості структури загалом (Жовква, п. Львів (Опілля).

Рідкісною та оригінальною є подача мотиву «вазона» на площині писанки типу «барильце» — коломийські майстри на тлі, отриманому від відвару цибулиння, зробили восковий рисунок тонким і вишуканим. Кінці писанки прикрашено грецькими хрестами, а мотиви «вазонів» двох видів укладено у прямокутні «віконечка» на середньому поясі (ЕП 56352).

Зооморфні мотиви на фондових писанках можна укласти у такі основні групи: зображення тварин, риб і птахів. Загалом таких писанок, порівняно, наприклад, з пам'ятками, оздобленими рослинним орнаментом, небагато. На площинах великодніх яєць з Волині та Гуцульщини маємо рідкісні відображення свійських (вівця, свиня, кіт, кінь) і диких

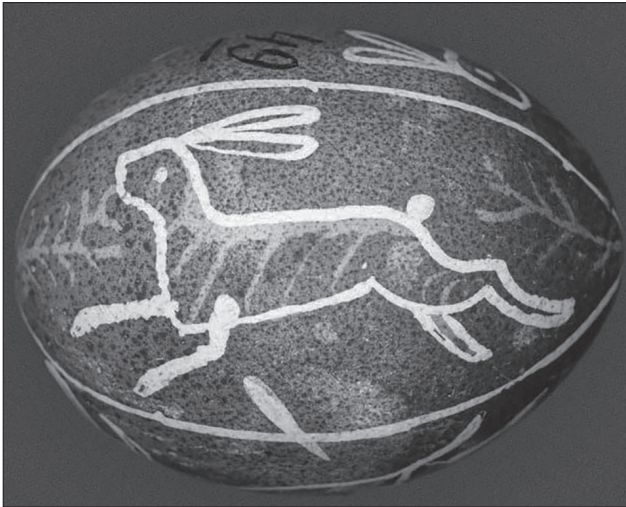
Іл. 31. Писанка. Перша третина ХХ ст. п. Грубешів (Холмщина). МЕХП. ЕП 59245

Іл. 32. Писанка («вазон з цвітами»). Перша третина ХХ ст. Барбівці, п. Вашківці (Буковина). МЕХП. ЕП 54625

(заєць, олень) тварин (Волинь. 1907 р.; Борсуки, Підляшшя). У декорі бойківських, лемківських, підляських, і холмських писанок звіриний орнамент переважно не відтворює цілих тварин чи птахів — бачимо лише їхні поодинокі частини — лапки, крильця, шийки, хвости тощо. Звідси назви мотивів «курячі лапки», «курячі лаби», «гусячі лаби», «сорочачі лапки», «сорочачі лити» «качачі шийки», «гусячі шийки», «крильця», «курячі крильця», «гуся-

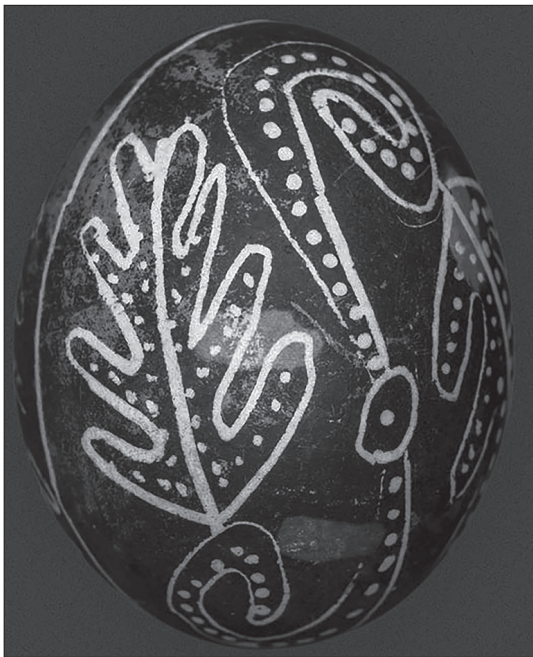

Іл. 33. Писанка. 1907 р. Волинь. МЕХП. ЕП 59523

Іл. 35. Писанка («олені»). Перша третина ХХ ст. п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57774

Іл. 34. Писанка («курячі крильця»). 1929 р. Шупарка, п. Борщів (Поділля). МЕХП. ЕП 52588

чі крила», «заячі вуха», «заячі вушка», «лисячий хвіст» тощо (іл. 33—34).

Особливе місце в іконографічній традиції Прикарпаття посідав образ *оленя*, «золоторогого», граційного, що сприймався як символ Христа. Відомі численні зображення одного чи двох оленів у декорі народної кераміки кінця ХІХ — початку ХХ ст. (тарілки, полумиски, миски, дзбанки, кахлі). Прикметно, що писанки з зображенням двох оленів дарували нареченим на весілля як побажання довгого життя в злагоді, здоров'ї і достатку. Зображення

Іл. 36. Писанка («коники»). Перша третина ХХ ст. Космач, п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57744

двох оленів обабіч мотиву «мальованка» дало назву композиції «Ясла» (іл. 35).

Кілька варіантів зображень *коней* характеризуються творчим мисленням авторів писанок, які намагалися подати їх по-різному, зокрема у спокої чи русі. Відзначимо інваріантність композиційних схем:

- 1) на площинах чотирипільних писанок впоперек;
- 2) по три зображення коней у подовгастих медальйонах чотирипільної писанки;
- 3) ряди коників як розподільчі пояски поміж зображеннями двох риб і двох композицій «Ясла»

(по парі коня з оленем обабіч узору «мальованка»; п. Косів; ЕП 57757). У зображеннях коней переважно підкреслено пластичні вигини їхньої будови, у деяких писанках фігури тварин передано прямими довшими і коротшими лініями (Нижній Березів, ЕП 57370) (іл. 36).

Риба як символ Ісуса Христа також була серед зображень писанкового орнаменту. Велика товста риба символізувала здоров'я, а менша (тонка) червона — пам'ять про померлих. Гуцульські писанкарі здебільшого компонували мотив риби на площинах чотирьохписанок у традиційних для цього регіону барвах та з деталізацією елементів (п. Косів — Космач, Москалівка, Пістинь; ЕП 57208, ЕП 57341). Лемківські майстри зображували риби більш стилізовано, часто не добираючи кольорів — як приклад, на червоному тлі одноколірний розпис двох риб, які чергуються з гілками (ЕП 58529) (іл. 37—38).

Велика риба яскравого жовтого кольору із вкрапленням червоного і білого — один з головних мотивів писанки-«безпоясниці», другий бік якої заповнено звивистими гілками (п. Сокаль. Перша третина ХХ ст. ЕП 51243).

У багатьох видах народного мистецтва поширеними є зображення *птахів*, яких вважали символами душі й духу. Такі писанки свідчать про творчу фантазію і талант писанкарів, їхнє дбайливе ставлення до пернатих. Спокійною та виваженою є композиція з зображеннями чотирьох птахів (два з них у лету), укладених по горизонталі писанки (п. Сокаль. 1913 р. ЕП 51225) чи чотирьох птахів з дзеркальною симетрією чотирьохписанки (ЕП 51232), що певним чином нагадують зображення птахів у декорі сокальської кераміки другої половини ХІХ століття. Подільські образи птахів подано з великими грудками, вони — динамічні посеред звивистих гілок (Лядова, п. Яришів; ЕП 59642). Шість малих птахів (два біля хреста, а чотири довкола розетки) в основі композиції писанки з Поділля (ЕП 52218). Чорний фон і відсутність червоного кольору в розписі, ймовірно, може вказувати на те, що її могли приносити на Службу Богу за померлими дітьми або класти на могили під час Великодніх свят (на розподільчому пояску напис «Христос Воскрес») (іл. 39—40).

У фондovій збірці є кілька писанок з *фігурними зображеннями людини* у побуті: пам'ятки з Бой-

Іл. 37. Писанка. Перша третина ХХ ст. Лемківщина. МЕХП. ЕП 58529

Іл. 38. Писанка. Перша третина ХХ ст. п. Сокаль. МЕХП. ЕП 51243

ківщини (побутова сценка «на хлопця і коня»; Якубів, п. Долина. ЕП 58215), Підляшшя (три антропоморфні фігури з гілкою у правій руці; Борсуки, Підляшшя; ЕП 59362), Надсяння (фігура жінки з люлькою у повен зріст, на червоному тлі восковий розпис білого кольору; Старява, п. Мостиська; ЕП 58357) (іл. 41).

Варто виокремити й писанки, оздоблені унікальним та рідкісним восковим розписом сакраль-

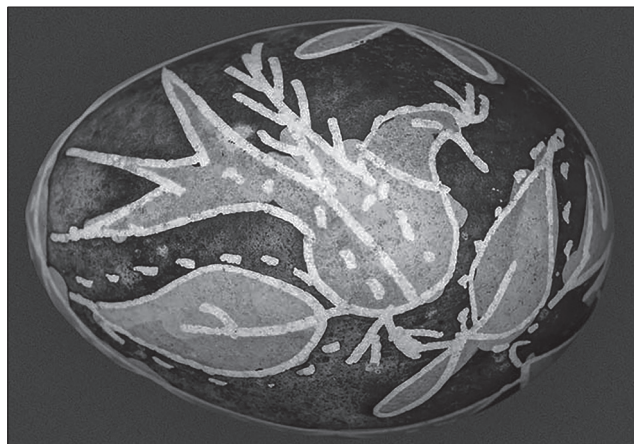

Іл. 39. Писанка. Перша третина XX ст. Лядова п. Яришів (Поділля). МЕХП. ЕП 59639

Іл. 41. Писанка. 1913 р. Старява, п. Мостиська (Надсяння). МЕХП. ЕП 58357

Іл. 40. Писанка. Перша третина XX ст. Лядова п. Яришів (Поділля). МЕХП. ЕП 59644

Іл. 42. Писанка. 1913 р. Незвисько, п. Городенка (Покуття). МЕХП. ЕП 56265

го змісту — йдеться про *релігійні сценки* на трьох писанках з Покуття, зокрема Незвиська, які написав 20-літній місцевий хлопець. Відображено різні релігійні сценки: 1) «Св. Трійця», «Розп'яття», «Благовіщення», «Різдво»; 2) «Св. Покрова», «Розп'яття» (МЕХП. ЕП 56250); 3) «Св. Стефан», «Хрещення», «Св. Трійця», «Св. Миколай» (іл. 42—43).

У писанкарстві Гуцульщини, Покуття та Поділля особливе місце посідають зображення *церков та дзвіниць*, що збереглися на численних керамічних виробах і співзвучні за побудовою (наприклад, подібні хрести на банях) та колористикою. Зафіксо-

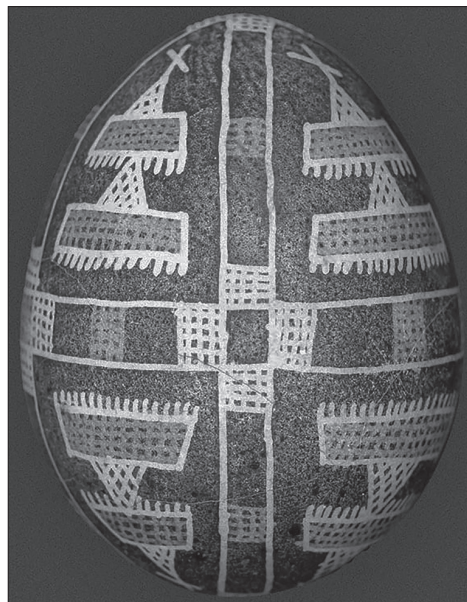
вано такі їхні назви: «*церква*», «*церковця*», «*дзвони*», «*звіничка*», «*капличка*», «*монастирі*» («*манастирі*») в Косівському повіті (Космач, Бабин, Косів, Старі Кути), Буковинському Підгір'ї та інших місцевостях. Варіативність зображень полягає у формі подачі та їхній кількості. Найпоширенішими є кілька композиційних схем «*церковці*»:

1) одна у медальйоні, здебільшого обрамленому безконечником (ЕП 57747);

Іл. 43. Писанка. 1913 р. Незвисько, п. Городенка (Покуття). МЕХП. ЕП 56265

Іл. 45. Писанка («монастирі»). Перша третина XX ст., Космач, п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57336

Іл. 44. Писанка («церковця»). Перша третина XX ст., п. Косів (Гуцульщина). МЕХП. ЕП 57821

Іл. 46. Писанка («монастирі»). 1929 р., п. Заліщики (Поділля). МЕХП. ЕП 52195

2) одна як складова восьмипільної писанки (Бабин, п. Косів (Гуцульщина). ЕП 57195);

3) вісім у мотиві «монастирі» (1911 р. ЕП 57855). Мотив «монастирі» був відомий і на Поділлі — такий самий принцип побудови композиції восьмипільної писанки, однак інша кольорова гама (п. Заліщики, Поділля). Цікаво, що на основі подібних конструктивних елементів — двох столів внизу з

зубцями, а вгорі з трьома хрестами — гуцульським писанкарям вдалося створити новий мотив «престолу» (Красноїлля, Гуцульщина) [28, табл. 52 (5)] (іл. 44—46).

Елементами декору можна вважати і *написи* на писанках: вони різного змісту і наповнення. Такі написи з'являються спорадично, проте є місцевості, де вони зовсім невідомі — як приклад, М. Кордуба навів

а

б

Іл. 47.а/б. Писанка (з двох боків). Перша третина ХХ ст. МХП. ЕП 52218

Равський повіт [18, с. 206]. Один із написів вказує на назву писанки — на торці: «гач/ко/ва» (Космач). Найбільше написів пов'язано із святом Великодня: «Христос Воскрес» на повздовжньому чи поперечному розподільчому поясках пам'яток або обабіч пояска (п. Жовква, Опілля; ЕП 50296; Шупарка, Поділля) рідше трапляється аббревіатура «Х. В.» (Старий Дашів, Поділля; ЕП 59749) (іл. 47а/б).

В інших написах йдеться про авторів писанок, наприклад, 1913 р. з Незвиська: «Пазя Дробко», «Михась Дробко» та «Стефан Маркович» (ЕП 56257, ЕП 56259), авторку писанки 1929 р. «Анну Кубаєвич» із Пилипів (Покуття) (ЕП 56384), «Варвару Бойчук» (Космач).

Іноколи позначали літери-ініціали авторів «А» і «Г» (Могильниця, Холмщина); «Д» і «Д» (Лужок Горішний, п. Турка), «П» і «Н» (п. Дрогобич; ЕП 58268); «Х. В.», «Л. Л.», «Н. Н.», «К. Л.» і «А. П.» поміж гілками «рожевої» писанки (Незвисько; 1913 р.; ЕП 56288) або лише ім'я латинськими літерами («Maria») (ЕП 49810) подібно, як поміж стилізованим рослинним орнаментом напис «Михал І.» (1928 р., Залісці). Ганна Повідайко (перша третина ХХ ст. Манаїв, п. Заліщики) — на полях писанки розповідає, що написала таких 6 пар.

Написи на деяких писанках вказують на те, що вони були виконані персонально для дорогої людини (наприклад, родичам або хлопцеві). Відтак, на розподільчому пояску однієї з покутських писанок 1923 р. (Сопів, п. Коломия. Покуття) є напис: «для Івана Прокопів Сопів на 26/3 1923» (ЕП 56687). Тобто дівчина приготувала подарунок-писанку для хлопця, який їй подобався — мотив «Великдень» (великий хрест на обох полях великоднього яйця) та напис свідчать, що подарунок святковий, адже свято Великодня припадало саме 26 березня 1923 року. На початку ХХ ст. 18-літня дівчина з Нового Дашева (Поділля) виконала дві писанки з однаковими написами — поряд з мотивом «винограду», який було перейнято з Китайгорода, написала кілька літер — «Х. В.» («Христос Воскрес»), «К. Л. Т. Б.» («Кого люблю, тому дару»), «А. П.» («Антося Подолянова»). «Щодо прочих букв, — як було записано в Інвентарній книзі, — писарка не знала їх значіння або й не хотіла сказати» [47, II, с. 39] (іл. 48).

Написи переважно подано писаним шрифтом, натомість у декорі писанки з Гермаківки автор подав досить розлогий напис-інформацію на одному полі: окрім виразу «ХРИСТОС ВОСКРЕС», бачимо позначення року («1930»), а також дані виконавця («СИН ЯКОВА/ІВАН БОЄЧКО/В ГЕРМАКІВЦІ»), при тому, що з іншого боку поля писанки є мотив «вазона» (іл. 49).

Рідше трапляються написи з позначенням року чи місцевості, наприклад, «1882», «1891», «1923»,

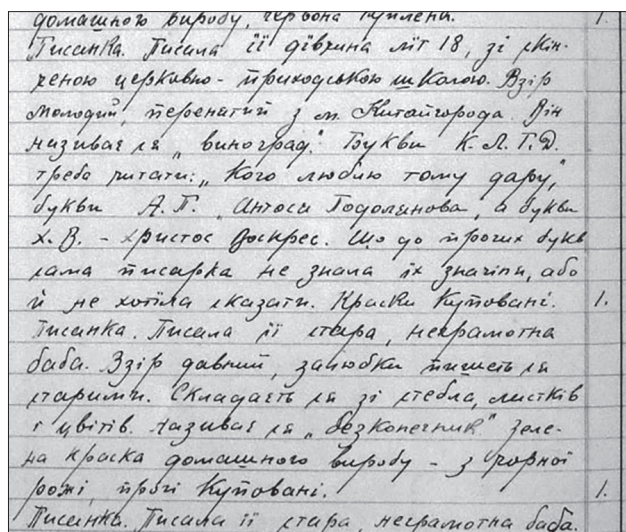
«1929», «1930» тощо. На окремих пам'ятках з Галичини писали християнські привітання чи вирази Служби Божої: «Слава Богу — Слава навіки», «Світися світи новий Єрусалиме» або призначалися для священника — «Сотвори Господи нашому Отцу Духовному многая літа» [18, с. 207]. Деякі писанки повністю вкрито релігійними текстами: зокрема фрагментом молитви «*Исус Воскрес. Воскресеніє Твоє Христос спасе. Ангели поють на небесі нас на земні сподоби чисте серце му Тебе ? і славити*» (Себечів, п. Сокаль; ЕП 51281).

Подібно, як на писанці Ірини Білянської з Городилович (п. Сокаль), цей напис відтворює Богослужбний канон, коли виносять Плащаницю під час Воскресної Утрени [45, 1931, ч. 5, с. 4]. Рядки молитви писали й інші майстрині (іл. 50).

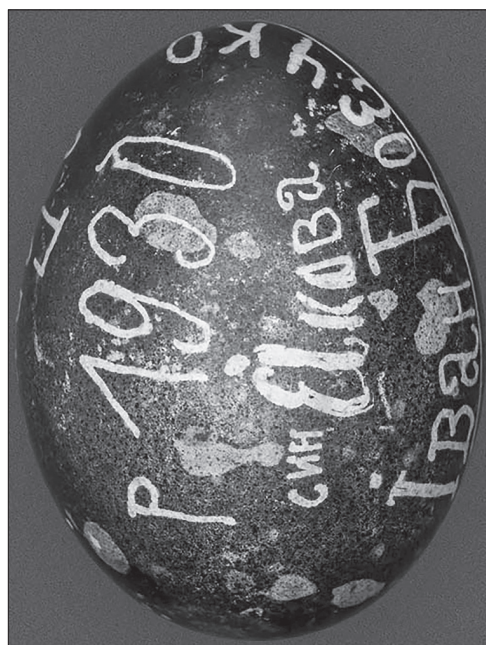
На писанках І. Білянської є й слова з молитви «Боже, великий єдиний» або зображення нашого герба — Тризуба і текст гімну України [28, табл. 75 (5—9)]. Рідкісним є напис на писанці зі словами, суголосними з рядками ще однієї знаменитої молитви, зокрема «*Боже, Україну спаси*» (Хутомичі, п. Сокаль; ЕП 49970). На сторінках Інвентарних книг знайдено також описи писанок з Тризубом і національним гімном (1929 р., Яремче), [47, IV, с. 113] (іл. 51).

Висновки. У статті проаналізовано збірку писанок фонду МЕХП від кінця ХІХ до 1930-х рр., які походять з різних історико-етнографічних регіонів. Упродовж віків писанка для українців була і є мірилом світосприйняття, неодмінним атрибутом великоднього кошика, оберегом для родини — «на здоров'я і добробут», «на добрий урожай», «для доброї долі роду», «від грому та блискавки», своєрідною емблемою кохання і заручин тощо. Точність нанесення рисунка, завжди вдалий поділ сферичної поверхні яйця, ритміка і традиційність кольорової гами — все це сприяло тому, що писанкові розписи стали справжніми мистецькими творами, наповненими фантазією своїх творців.

Мистецтвознавчий аналіз основних орнаментальних схем та мотивних переплетень підкреслив значущість збірки писанок у МЕХП. У декорі писанок з Гуцульщини переважав дрібний геометричний орнамент, а талановиті писанкарі, немов справжні ювеліри, майже не залишаючи вільного місця для тла, комбінацією елементів і яскравою кольоровою га-

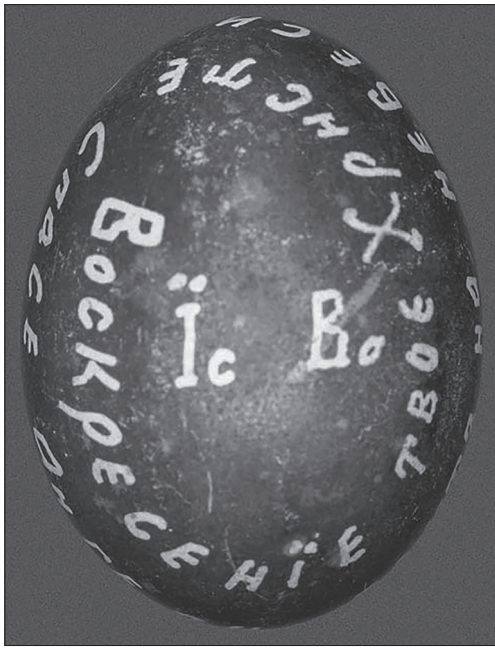
Іл. 48. Фрагмент запису з Інвентарної книги НТШ

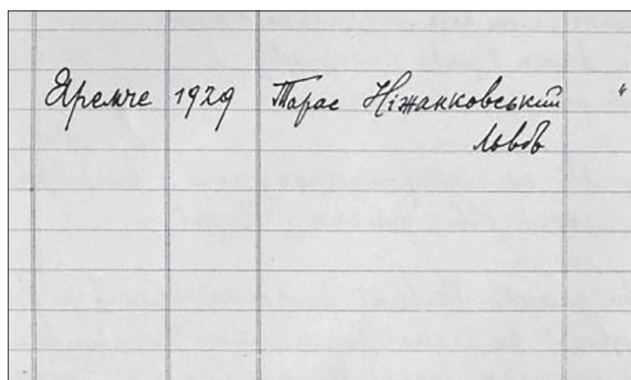
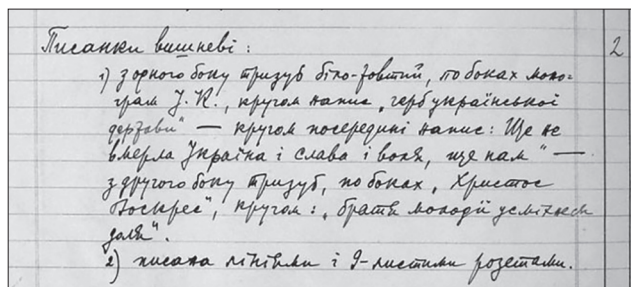
Іл. 49. Іван Боєчко. Писанка. 1930 р. Гермаківка (Поділля). МЕХП. ЕП 52320

мою створювали численні вишукані узорі. Геометричні узорі домінують і в декорі писанок Бойківщини, Лемківщини, Підляшшя, Надсяння, Опілля і Полісся. Проте як окремі елементи інколи трапляються рослинні й зооморфні мотиви і в оздобленні писанок із названих регіонів. Соковитими розписами, позначеними живописними ознаками, славилися писанкарі з Сокальщини та Поділля — провідними мотивами є розетки, листки, звивисті гілочки, часто у поєднанні з птахами, мотиви «вазонів». В оздобленні фондових писанок рідше траплялися антропоморфні образи (Старява) і релігійні сюжети

Іл. 50. Писанка (з фрагментом молитви). Перша третина XX ст., п. Сокаль, МХП. ЕП 51281

Іл. 51. Фрагмент запису з Інвентарної книги

(Незвисько). Загалом, часто спостерігаємо комбінації різноманітних мотивів та елементів, тому буває важко визначити, який орнамент домінує.

На основі написів на пам'ятках, опрацювання численних літературних джерел, а також відомостей зі сторінок Інвентарних книг Музею НТШ введено у науковий обіг імена писанкарів, інколи вказано їхній статус (вік, освіту), відомості про виготовлення нату-

ральних барвників, мотиви, які на той час вважалися давніми, а які «модними», їхні автентичні назви, роль писанки в великодніх та родинних обрядах тощо. На сторінках Інвентарних книг часом були дуже розлогі відомості — це залежало від свідомості збирачів і жертводавців, які прислухалися й активно реагували на Відозви НТШ про збирання писанок. У мистецтвознавчому аналізі виокремлено провідні і найбільш оригінальні, на думку авторки, мотиви. Важливо було простежити їхню функцію у композиційній структурі, з'ясувати чи головний, чи доповнювальний, комбінації з іншими елементами, а також вказати на їхню своєрідність у порівняльному аспекті. На основі музейних документів, зокрема Інвентарних книг і написів на писанках, вдалося увести у науковий обіг імена більше десяти майстринь та майстрів:

Юлія Завадська, 1913 р., Дзвиняч, п. Заліщики
Пазя Дробко, Міхась Дробко та Стефан Маркович, 1913 р., Незвисько;

Анна Кубаєвич, 1929 р. Пилипи (Покуття);
Варвара Бойчук, перша третина XX ст. Космач;
Анна Цар і Марія Гуль, 1929 р. Підберізці,
п. Львів;

Іван Боєчко, син Якова, 1930 р., Гермаківка,
Поділля;

Ганна Повідайко. Перша третина XX ст. Манаїв,
п. Заліщики.

Важливим підсумком є, звісно, оцифрування і 3D-модельовання пам'яток.

Доки пишуть писанки, доти буде світ...

Стаття підготовлена за підтримки Українського культурного фонду в рамках виконання проекту 7СУН11-34747 «Українська писанка в європейському культурному просторі». На веб-порталі проекту <https://pysanka.org.ua/home.html> можна ознайомитися з оцифрованими писанками з фонду МХП ІН НАН України, зокрема 3D-моделями.

1. Куліш П. Записки о Южной Руси: У 2-х кн. Куліш П. Наукові праці. Публіцистика. Київ: Критика, 2015. Кн. 2. 384 с.
2. Гоберман Д. Н. По Гуцульщине. Ленинград: Искусство, 1979. 168 с.
3. Шухевич В. Гуцульщина. Четверта частина. Видання друге. Верховина, 1999. 304 с.
4. Скорик М. Бойківські писанки (Нарис). Літопис Бойківщини. Самбір, 1934. Ч. 4. С. 20—28, 5 табл.

5. Krček F. Pisanki w Calicyi. *Lud.* T. 4. Lwow, 1898. 231 s.
6. Малорусские народные предания и рассказы. Свод М. Драгоманова. Киев: Изд-ние Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества, 1876. 436 с.
7. Шевченко Т. Княжна. Поема. *Тарас Шевченко. Поезія. 1847—1861.* Том 2. Київ: Наукова думка, 2001. 784 с.
8. Писанки. Зібрав і зладив В. Мицик. Змалював О. Фисун. Київ: Творчо-видавнича фірма «Родовід», 1992. 62 с.
9. Гела С. Київські глиняні писанки. *Наше життя.* 1974. № 4. Квітень. С. 6—9.
10. Станкевич М. Писанкарство. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. *Декоративно-прикладне мистецтво.* Львів: Світ, 1992. С. 217—219.
11. Боплан Г. Л. де. *Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воен.* Київ: Наукова думка, 1990. 256 с.
12. Сумцов М. Писанки. *Киевская Старина.* Киев, 1891. Май. С. 181—209; Іюнь. С. 363—383.
13. Волков Ф. К. Отличительные черты южнорусской народной орнаментики. *Труды Третьего археологического съезда в Киеве.* Т. II. 1878. С. 317—326.
14. *Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки* (собрала и привела в систему Ольга П. Косачева). Киев: типография С. В. Кульженко, 1876. 18 с., 8 табл.
15. Литвинова П. *Южнорусский орнамент: [Альбом вышивок, тканей, писанок].* Киев, 1878.
16. Kolberg O. *Pokucie. Obraz etnograficzny.* Kraków, 1882. Т. 1. IX, 360 s.
17. *Wzory przemyslu domowego. Kilimki i dywany włóścian na Rusi.* Lwów: Muzeum Przemysłowe miejskie, 1889. Seria X. 37 s. 11 tabl.
18. Кордуба М. Писанки на галицькій Волині. *Матеріали українсько-руської етнології / За ред. Х. Вовка.* Т. 1. Львів: [Б. в.], 1899. С. 169—210.
19. *Описание коллекции народных писанок Лубенского музея Е. Н. Скаржинской: с альбомом из 33 хромо-литографированных и 12 черных таблиц (всего 2219 рисунков) / составил С. К. Кульжинский.* Москва: Поставщик Высочайшего Двора Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1899. Вып. 1. 1899. 177 с.
20. Sokalski V. *Powiat Sokalski.* We Lwowie: nakładem muzeum im. Dzieduszyckich, 1899. 496 s.
21. Щербаківський В. Основні елементи походження орнаментативної українських писанок та їхнє походження. Прага: Видання українського історико-філологічного товариства в Празі, 1925. 34 с.
22. Івашків Г. Вадим Щербаківський і його студія «Основні елементи походження орнаментативної українських писанок та їхнє походження». *Українознавство: документи, матеріали, раритети.* Івано-Франківськ: Плаї, 1999. С. 219—278.
23. Sydorowycz S. Pisanki ukraińskie. Pisanki wczesnohistoryczne. *Praca ręczna. Rocznik.* Warszawa Tow. Miłośników robot ręcznych, 1927. S. 20—49, 10 табл.
24. Крип'якевич І. Спогади (автобіографія). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2001. Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. С. 75—140.
25. Гургула І. Писанки Східної Галичини й Буковини в збірці Національного Музею у Львові. *Матеріали до етнології й антропології.* Т. XXI—XXII. Ч. 1. Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1929. С. 131—156, 2 табл.
26. Таранушенко С. Українські писанки, як пам'ятки народного малярства (До постановки питання). *Наукові записки: Праці науково-дослідної кафедри історії європ[ейської]. культури.* Київ: Держвидав, 1929. Випуск 3. С. 449—457.
27. *Українські писанки / вст. ст., акварелі та впорядкування Е. Біняшевського.* Київ: Мистецтво, 1968. 92 с.
28. Єлиїв З. *Двадцять кіп писанок.* Рочестер, Нью-Йорк: Самвидав, 1994. 31 с. + 75 табл.
29. Манько В. *1464 взірці українських писанок.* Львів: Свічадо, 2005. 45 с.
30. Манько В. *Українська народна писанка.* Науково-популярне видання. Львів: Свічадо, 2008. 80 с.
31. *Довідник по фондах українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР.* Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1956. 116 с.
32. Суха Л. М. Писанка. *Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва.* Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. С. 99—101.
33. Гвоздевич С. Унікальна колекція писанок Музею етнографії та художнього промислу. *Народознавчі зошити.* 1997. № 3. С. 205—206.
34. Ляшенко О. Писанка. *Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.* Путівник. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С. 54—55.
35. Павлюк С., Чмелик Р. *Скарби Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.* Альбом. Львів, 2005. 228 с.
36. Ляшенко О. Г. Писанки. *Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 422—431.
37. Ляшенко О. Г. Писанки. *Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження.* Київ: Наукова думка, 1983. С. 295—297.
38. Ляшенко О. Г. Писанки. *Поділля. Історико-етнографічне дослідження.* Київ: Доля, 1994. С. 434—438.

39. Ляшенко О., Горбаль М. Писанка. *Лемківщина: у 2-х томах*. Т. 2: Духовна культура. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. С. 317—329.
40. Олійник О. Писанка. *Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули*. Харків: Фоліо, 2020. С. 324—334.
41. Олійник О. Писанка. *Етнографічні групи українців Карпат. Бойки*. Харків: Фоліо, 2020. С. 529—536.
42. Олійник О. Писанка. *Етнографічні групи українців Карпат. Лемки*. Харків: Фоліо, 2020. С. 303—310.
43. Dowgird T. Pisanki. *Wista*. Т. IV. 1890. S. 824.
44. Fischer W. Pisanki na Huculszczyźnie. *Ziemia*. 1922. S. 136.
45. Горняткевич Д. Роля жінки в повстанні українського нар. мистецтва. *Нова Хата*. Ч. 9. 1930. Ч. 7—8, 9—12; 1931. Ч. 4—6.
46. Гургула І. Роля жінки у зберіганню людського мистецтва. *Нова Хата*. Львів, 1930. Ч. 1. С. 4—5.
47. Інвентарні книги Музею НТШ.
48. Сидорович С. *Українські народні писанки та використання їх орнаменту в сучасному декоративному мистецтві*. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Ф. 317. Папка 20.
49. Онищук О. Як виготовити рослинні фарби. *Писанка*. 1994. Ч. 1. С. 9.
50. Воропай О. *Звичай нашого народу. Етнографічний нарис*. Київ: Оберіг, 1993. 590 с.
51. Кара-Васильєва Т., Карабович Т. Писанки. *Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Родовід, 1997. С. 270—279.
52. П. К. Як робляться писанки. *Сяйво*. 1913. Ч. 4. Квітень. С. 118.
53. *Мальована кераміка Косова та Пістиня XIX — початку XX століть* / авт. вст. ст. Г. Івашків / Упорядники Г. Івашків, Т. Лозинський. Львів: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2012. 408 с.
54. Гургула І. Звичай і повір'я, зв'язані з писанками. *Нова Хата*. 1928. Ч. 4. С. 4.
55. Тарнович Ю. *Лемківщина. Матеріальна культура*. Краків: Українське видавництво, 1941. 160 с.
56. Маркович П. Українські писанки Східної Словаччини. *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. № 6. Кн. 2. Братислава: Братиславське словацьке педагогічне вид-во; Відділ української літератури в Пряшеві, 1972. 196 с.
57. Смолій Ю. Писанкарство. *Історія декоративного мистецтва України. Мистецтво XIX століття*. Том третій. Київ: ІМФЕ, 2009. С. 191—203.
58. Івашків Г. *Декор української народної кераміки XVI — першої половини XX століть*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. 544 с.
59. Kolberg Oskar. *Chełmskie. Obraz etnograficzny*. Kraków: W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1890. Т. 1. VII, 371 s., 8 tabl.
60. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина, Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1937. Ч. 9. С. 76—115.
61. Ластівка К. Орнаментика писанок на Буковинському Підгір'ю. *Нова Хата*. 1932. Ч. 5. С. 2—3.
62. Максимович М. *Дні та місяці українського селянина*. Київ: ОБЕРЕГИ, 2002. 189 с.
63. Ястребов В. Несколько слов о писанках. *Киевская Старина*. Т. XLIX. Апрель. 1895. С. 5—8.
64. Wolski Z., Dowgird T. Pisanki. *Tygodnik*. 1889. Tom XIII. S. 235—237.
65. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал. *Нариси до історії української етнопсихології*. Мюнхен, 1993. 217 с.
66. Костомаров М. Дві руські народности. *Українська преса. Хрестоматія*. Львів, 1999. Т. 1. С. 163—176.
67. Булашев Г. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях*. Київ: Довіра, 1992. 414 с.
68. Івашків Г. Мотив «вазона» в українській народній кераміці XVI — першої половини XX століть. *Народознавчі зошити*. 2000. № 5. С. 860—889.
69. Селівачов М. Орнаментика. *Поділля. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Доля, 1994. С. 465—484.

REFERENCES

- Kulish, P. (2015) The Notes on Southern Rus: In 2 books. In Kulish P. Scholarly works. Publicistic works, book 2. Kyiv [in Ukrainian].
- Hoberman, D. N. (1979) Around Hutsulshchyna. Leningrad [in Russian].
- Shukhevych, V. (1999) Hutsulshchyna. Part 4, 2nd ed. Verkhovyna [in Ukrainian].
- Skoryk, M. (1934) Boikivshchyna Easter Eggs (An Essay). The Chronicle of Boikivshchyna. (Part. 4, pp. 20—28, 5 ill.). Sambir [in Ukrainian].
- Krčec, F. (1898) Pysanky in Halychyna. The People. Т. 4. Lwow [in Polish].
- Malorussian Folk Legends and Short Stories. Collected by M. Drahomanov. (1876) Kyiv [in Russian].
- Shevchenko, T. (2001) The Princess. A Poem. In Taras Shevchenko. Poetry. 1847—1861. Vol. 2. Kyiv [in Ukrainian].
- Easter Eggs. Collected and Compiled by V. Mytsyk. Painted by O. Fysun. (1992) Kyiv [in Ukrainian].
- Hela, S. (1974) Kyiv Earthenware Easter Eggs. *Our Life*. № 4. April, (pp. 6—9) [in Ukrainian].
- Stankevych, M. (1992) The Art of Easter Egg Painting. In Antonovych, Ye. A., Zakharchuk-Chuhai, R. V., Stankevych, M. Ye. Decorative and Applied Art (pp. 217—219). Lviv [in Ukrainian].
- Boplan, G. L. de. (1990) The Description of Ukraine and Several Provinces of the Polish Kingdom that Stretch from the Borders of Moskovia till Transilvania, Together with Their

- Customs, Everyday Life and Methods of War. Kyiv [in Ukrainian].
- Sumtsov, M. Easter Eggs. *Kyiv Old Things*. Kyiv, 1891. May (pp. 181—209); June (pp. 363—383) [in Russian].
- Volkov, F. K. (1878) Distinguishing Features of Southern Rus Folk Ornaments. In *The Works of the 3rd Archaeological Congress in Kyiv*. Vol. 2 (pp. 317—326). Kyiv [in Russian].
- Ukrainian Ornament. Embroidery, Fabric and Easter Eggs (Collected and Systematized by Olga P. Kosacheva) (1876) Kyiv [In Russian].
- Litvinova, P. (1878) Southern Rus Ornament: [An Album of Embroideries, Fabrics and Easter Eggs]. Kyiv [in Russian].
- Kolberg, O. (1882) *Pokuttia*. The Ethnographical Image. Vol. 1. Kraków [in Polish].
- The Patterns of Crafts. Italian works in Rus. (1889) Lwów, series 10 [in Polish].
- Korduba, M. (1899) Easter Eggs in Halychyna Volyn. In *Materials of Ukrainian and Rus Ethnology* / Ed. By Kh. Vovk. Vol. 1 (p. 169—210). Lviv [in Ukrainian].
- A Description of the Collection of Folk Easter Eggs from Lubny Museum by E. N. Skarzhynskaia: an Album of 33 Chromolithographic and 12 Black Tables (2219 Drawings in Total) (1899). Compiled by S. K. Kulzhynskiy. Vol. 1. Moscow [in Russian].
- Sokalski, B. (1899) Sokal District. Lviv [in Polish].
- Shcherbakivskiy, V. (1925) Major Elements of the Origin of Easter Egg Ornamentation and the Origin of Easter Eggs. Prague [in Ukrainian].
- Ivashkiv, H. (1999) Vadym Shcherbakivskiy and his study «Major Elements of the Origin of Easter Egg Ornamentation and the Origin of Easter Eggs» In *Ukrainian Studies: Documents, Materials, and Rarities* (pp. 219—278). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Sydorowycz, S. (1927) Ukrainian Easter Eggs. Early Historical Easter Eggs. Hand-Made. A Yearly (pp. 20—49; 10 ill.). Warsaw [in Polish].
- Krypiakievych, I. (2001) *Memoirs (Autobiography)*. In *Ukraine: Cultural Heritage, National Conscience, and Statehood*. Issue 8: Ivan Krypiakievych in the Family Tradition, Science and Society (pp. 75—140). Lviv [in Ukrainian].
- Hurhula, I. (1929) Easter Eggs from East Halychyna and Bukovyna in the Collection of the National Museum in Lviv. In *Materials on Ethnology and Anthropology*. Vol. 21—22, part 1 (pp. 131—156; 2 ill.). Lviv [in Ukrainian].
- Taranushenko, S. (1929) Ukrainian Easter Eggs as Monuments of Folk Painting (Preliminary Considerations). In *Scholarly Papers: The Papers of the Research Department of The History of European Culture*. Vol. 3 (pp. 449—457). Kyiv [in Ukrainian].
- Ukrainian Easter Eggs. (1968) / Introduction, Water Colours and Edited by E. Biniashkevskiy. Kyiv [in Ukrainian].
- Yelyiv, Z. (1994) *Twenty Dozen Easter Eggs*. Rochester, New York [in Ukrainian].
- Manko, V. (2005) 1464 Samples of Ukrainian Easter Eggs. Lviv [in Ukrainian].
- Manko, V. (2008) *Ukrainian Folk Easter Egg*. A Popular Edition. Lviv [in Ukrainian].
- A Directory of the Funds of the Ukrainian State Museum of Ethnography and Crafts at the Academy of Sciences of the USSR. (1956) Kyiv [in Ukrainian].
- Sukha, L. M. (1968) *Pysanka (The Easter Egg)*. In the Outline of the History of Ukrainian Decorative and Applied Art (pp. 99—101). Lviv [in Ukrainian].
- Hvozdevych, S. (1997) A Unique Collection of Easter Eggs at the Museum of Ethnography and Crafts. In *Narodoznavchi Zoshyty*, № 3 (pp. 205—206) [in Ukrainian].
- Liashenko, O. (1996). *Pysanka (The Easter Egg)*. In *The Museum of Ethnography and Crafts at the Ethnology Institute of the Academy of Sciences of Ukraine. A Guide* (pp. 54—55). Lviv [in Ukrainian].
- Pavliuk, S., Chmelyk, R. (2005) *Treasures of the Museum of Ethnography and Crafts at the Ethnology Institute of the Academy of Sciences of Ukraine. The Album*. Lviv [in Ukrainian].
- Liashenko, O. H. (1987) *Pysanky (Easter Eggs)*. In *Hutsulshchyna. A Historical and Ethnographical Research* (pp. 422—431). Kyiv [in Ukrainian].
- Liashenko, O. H. (1983) *Pysanky (Easter Eggs)*. In *Boikivshchyna. A Historical and Ethnographical Research* (pp. 295—297). Kyiv [in Ukrainian].
- Liashenko, O. H. (1994) *Pysanky (Easter Eggs)*. In *Podillia. A Historical and Ethnographical Research* (pp. 434—438). Kyiv [in Ukrainian].
- Liashenko, O., Horbal, M. (2002) *Pysanka (The Easter Egg)*. In *Lemkivshchyna: in 2 volumes*. Vol. 2: Intellectual Culture (pp. 317—329). Lviv [in Ukrainian].
- Oliynyk, O. (2020) *Pysanka (The Easter Egg)*. In *Ethnographical Groups of the Ukrainians in the Carpathians. The Hutsuls* (pp. 324—334). Kharkiv [in Ukrainian].
- Oliynyk, O. (2020) *Pysanka (The Easter Egg)*. In *Ethnographical Groups of the Ukrainians in the Carpathians. The Boiky* (pp. 529—536). Kharkiv [in Ukrainian].
- Oliynyk, O. (2020) *Pysanka (The Easter Egg)*. In *Ethnographical Groups of the Ukrainians in the Carpathians. The Lemkos* (pp. 303—310). Kharkiv [in Ukrainian].
- Dowgird, T. (1890) *Pysanky (Easter Eggs)*. In *Wista*. Vol. 4 (p. 824) [in Polish].
- Fischer, W. (1922) *Pysanky (Easter Eggs) in Hutsulshchyna*. The Land (p. 136) [in Polish].
- Horniatkevych, D. (1930—1931) The Role of the Woman in Development of Ukrainian Folk Art. In *Nova Khata*. (1930) Part 7—8, 9, 10, 11, 12. (1931) Part 4, 5, 6. Lviv [in Ukrainian].
- Hurhula, I. (1930) The Role of the Woman in Preserving Folk Art. In *Nova Khata*, part 1 (pp. 4—5). Lviv [in Ukrainian].
- Inventory Books of the Museum of Taras Shevchenko Scholarly Society [in Ukrainian].
- Sydorovych, S. *Ukrainian Folk Easter Eggs and the Use of Their Ornamentation in Modern Decorative Art*. The Department of Manuscripts at Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library. Fund 317. Folder 20 [in Ukrainian].

- Onyshchuk, O. (1994) How to Make Paints from Plants. In *Pysanka*. №1 (p. 9) [in Ukrainian].
- Voropay, O. (1993) Customs of Our People. An Ethnographical Outline. Kyiv [in Ukrainian].
- Kara-Vasylieva, T, Karabovych, T. (1997) Pysanky (Easter Eggs). In *Kholmshchyna and Pidliashshia. A Historical and Ethnographical Research* (pp. 270—279). Kyiv [in Ukrainian].
- P. K. (1913) How Pysanky (Easter Eggs) Are Made. In *Siayvo*. № 4. April (p. 118) [in Ukrainian].
- Painted Earthenware of Kosiv and Pistyn in the 19th — Early 20th cc. / Introduction by H. Ivashkiv / Ed. by H. Ivashkiv and T. Lozynskyi. (2012) Lviv [in Ukrainian].
- Hurhula, I. (1928) Customs and Beliefs Associated with Pysanky (Easter Eggs). In *Nova Khata*. № 4 (p. 4) [in Ukrainian].
- Tarnovych, Yu. (1941) Lemkivshchyna. Material Culture. Krakow [in Ukrainian].
- Markovych, P. (1972) Ukrainian Easter Eggs of East Slovakia In *The Scholarly Papers of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk*. № 6. Book 2. Bratislava [in Ukrainian].
- Smoliy, Yu. (2009) Easter Egg Making. In *The History of Ukrainian Decorative Art. The Art of the 19th c.* Vol. 3 (pp. 191—203). Kyiv [in Ukrainian].
- Ivashkiv, H. (2007) The Décor of Ukrainian Folk Earthenware of the 16th — first half of the 20th cc. Lviv [in Ukrainian].
- Kolberg, Oskar. (1890) Chełm Province. The Ethnographical Image. Kraków [in Polish].
- Kobilnyk, V. (1937). Material Culture of the Village Zhukotyń in Turka Province. *The Chronicle of Boikivshchyna*. Part. 9 (pp. 76—115). Sambir [in Ukrainian].
- Lastivka, K. (1932) Easter Egg Ornaments in Bukovyna Pidhiria. In *Nova Khata*. № 5 (pp. 2—3; ill. 4) [in Ukrainian].
- Maksymovych, M. (2002) Days and Months of a Ukrainian Peasant. Kyiv [in Ukrainian].
- Yastrebov, V. (1895) A Few Words about Pysanky (Easter Eggs). In *Kyiv Old Things*. Vol. 49. April (p. 5—8) [in Russian].
- Wolski, Z., Dowgird, T. (1889) Pysanky (Easter Eggs). In *A Weekly*. Vol. 13 (pp. 235—237) [in Polish].
- Yaniv, V. (1993) Ukrainian Character and Our Upbringing Ideal. In *The Outline of the History of Ukrainian Ethnopsychology*. Munich [in Ukrainian].
- Kostomarov, M. (1999) Two Rus People. In *The Ukrainian Press. An Anthology*. Lviv. Vol. 1 (pp. 163—176) [in Ukrainian].
- Bulashev, H. (1992) Ukrainian People in Their Legends, Religion and Beliefs. Kyiv [in Ukrainian].
- Ivashkiv, H. (2000) The Motif of “a Flowerpot” in Ukrainian Folk Earthenware of the 16th — first half of the 20th cc. In *Narodoznavchi Zoshyty*. № 5 (pp. 860—889) [in Ukrainian].
- Selivachov, M. (1994) Ornamentation. Podillia. A Historical and Ethnographical Research. Kyiv, pp. 465-484. [in Ukrainian]